

AZ ÉLELMISZEREK JUTÁNYOSABB TERMESZTÉSÉRŐL

AZ ORSZÁGOS MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLET
NÖVÉNYTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK 1908 NOVEMBER HÓ 27-ÉN
TARTOTT ÜLÉSEN ELŐADTA

RÉVÉSZ ISTVÁN

A BUDAPESTI M. KIR. KERTÉSZETI TANINTÉZET
TANÁRA

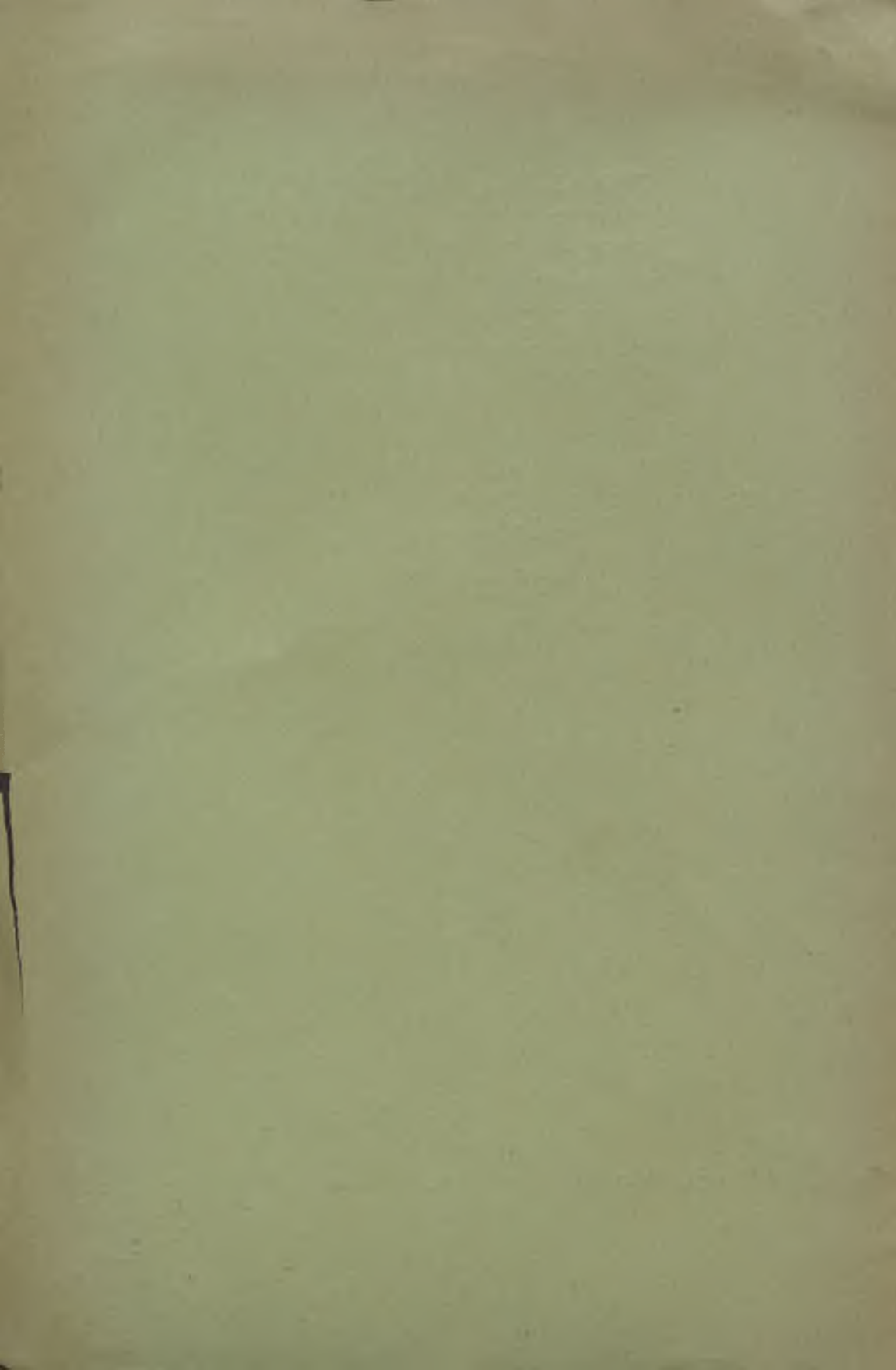

BUDAPEST

"PÁTRIA" IRODALMI VÁLLALAT ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG NYOMÁSA

1909

221

AZ ÉLELMISZEREK JUTÁNYOSABB TERMESZTÉSÉRŐL

AZ ORSZÁGOS MAGYAR GÁZDASÁGI EGYESÜLET
NÖVÉNYTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK 1908 NOVEMBER HÓ 27-ÉN
TARTOTT ÜLÉSEN ELŐADTA

RÉVÉSZ ISTVÁN

A BUDAPESTI M. KIR. KERTÉSZETI TANINTÉZET
TANÁRA

BUDAPEST

"PÁTRIA" IRODALMI VÁLLALAT ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG NYOMÁSA

1909

MAGYAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Tisztelt Szakosztály!

Ez alatt a cím alatt nem csupán a szorosan vett termesztési kérdésekkel kívánok foglalkozni, hanem mindazon tényezőkkel, amelyek befolyással vannak egyfelől a jutányosabb termesztésre, másfelől pedig arra, hogy a fogyasztó is olcsóbban szerezhesse be élelmiszereit *tehát a termesztés és értékesítés* azon módjaival amelyek mellett úgy a termelő, mint a fogyasztó érdekei ki-elégíthetők.

Sok ankéten és gyűlésen tárgyalták a közelmúltban a drágaság kérdését és rámutattak az okokra, amelyek azt létrehozták, ennek az orvoslási módját legfeljebb csak tág értelemben érintették, de vele tüzetesen nem foglalkoztak. Kétségtől sok mindenféle körülmény az, ami a mai drágaságot előidézte, de ezek közül csupán azokkal kívánok foglalkozni, amelyek a mezei termesztő munka körébe esnek.

Mindegyikünk mondja, hogy édes hazánk Európa legtermékenyebb földjén fekszik, talaja bőven és jól terem és változatos termesztést enged, aminőt más föld alig; tehát a legkülönbébbb körülmények között is a megélhetésre bőséges alkalmat nyújt, csak bele kell nyúlnunk a természet ezen kincses kamrájába, azt és annyit szedhetünk abból, amennyit akarunk, mert igazat kell adnunk annak az írónak, aki édes hazánkat tejjel-mézzel folyó Kanaának nevezte, mert olyan bőven ontja áldását, hogy akár saját zsírunkba fulladhatnánk, ha a szomszédos népek élelmessége nem hárítaná el rólunk ezt a veszélyt és el nem venné tőlünk földünk adományát iparczikkeiért meg sok minden másért. Ők gazdagodnak abból, amit nekünk juttatott a Mindenható. Ma már sajnos annyira vagyunk, hogy saját véreink nem tudnak megélni, kíváncsornak Amerikába, idegen nemzetek fiai jönnek hozzánk és már-már kardcsapás nélkül foglalják el e drága hazát. Kihúzzák alólunk a gyékényt! Kincset nyújt ez a föld, csak a módját értsük, miként vegyük azt ki, bőséges áldást szór a verőfényes napsugár is, de értenünk kell annak módját, miként fordítsuk ezt hasznunkra és tegyük élvezhető testté.

Már amikor az újabb idők vívmányaként leeresztettük az ekevasat 8—10 cm-ről 18—20 cm-re és a természettudományok fejlődésével megtudtuk magyarázni az életjelenségeket, megismertük a növények életfeltételeit, ennek alapján célszerű vetésforgót

állapítottunk meg, úgyszólván megdupláztuk ezzel a terítés-
átlagot és amíg ezelőtt pár évtizeddel búzából 4—5 métermázsza
volt a termésátlag, addig ma már a jobb termelők termésátlaga
közel jár a holdankinti 10 métermázsához.

Koránt sincs azonban ezzel még a termesztés határa elérve;
terjeszkedhetünk és haladhatunk a belterjesség felé, mert még
igen messze vagyunk attól, amit magas belterjességű termés-
tésnek mondhatunk. Tíz métermázsza búza átlagtermesztéssel hol-
dankint a mai magas búzaárak mellett és közel 100 korona termés-
tési költséggel mintegy 200 korona értéket veszünk a termőföldtől
és ilyen jövedelmezőség mellett hajlandók vagyunk már a ter-
mesztés netovábbját látni s szinte hihetetlennek fog tetszeni, ha
azt mondom, hogy egy kataszteri holdról éves átlagban 1500—2000
korona értékű termést is vehetünk, természetesen megfelelő ter-
mesztési költség arányában. Sőt még ez a magas földjáradék
nem is a végső határ, hisz dr. Lucas „Der Gemüsebau“ című
munkájában 1905. évi 6-ik kiadás 3. lapon még nem is igen magas-
jövedelemnek mondja, ha egy kat. hold 2500—3000 koronát
(20 ár 1000 márkát) jövedelmez. Bővebb tájékozás végett bemu-
tatom itt egy kat. hold paprika termesztését. Részletezek mindent,
hogy a t. hallgatók így a részleteket is látva, annak valószínűségéről
annál inkább meggyőződhesse.

Jövedelmi kimutatás egy kataszteri hold. bolgárrendszerű paprikatermesztés után.

BEVÉTEL:

Ültet 35 cm sor- és növénytavolságra, egy nö- vényre esik	1.225 cm ² térállás
Egy négyzetméterre esik	8 növény
Egy kataszteri holdra (5754 m ²)	46.032 „
Feltéve, hogy ennek 10%-a elpusztul, vagy nem terem	4.603 „

Marad termő föld 41.429 drb.

Egy tövön terem 10—50 hüvely (a bolgár ked- vező nyáron és jó ősszel 8 ízben szed le egy töről 5—5 drbot), átlag 20 drbot szá- mítva egy növényről, lesz 41.429 töről à 20 drb	828.580 hüvely
Ebből ismét nem piaczképes 10%, ezt levonva	82.858 „

Marad értékesíthető hüvely 745.722 drb.

Ha egy hüvelyt 1 filléren értékesít (az 1906.
évi vásárcsarnoki kimutatás szerint átlag
3 filléren adták darabját), nyersen bevesz 7.457 koronát.

KIADÁS:

Trágya 250 q = 16 fuvar à 6 kor.	96 korona
Egy mély szántás	12 "
Palánta 50.000 drb à 100 drb 30 fillér	15 "
Ültetés, egy férfi munkás egy nap 4000 drbot ültet, 50.000 drbot 12 nap alatt, à 3 kor.	36 "
Pótló ültetésre 1 férfi nap	3 "
3-szori kapálás à 10 kor.	30 "
Öntözés	300 "
Szedés 6 ízben à 20 kor.	120 "
Földhaszonbér	100 "
Adó és egyéb közteher	25 "
Eladási költség 15 fuvar = 6 fuvarnap à 10 kor.	60 "
Munkatöbbletre, az eddigi 797 kor. 5 ⁰ / ₀ -a	40 "
<i>Kiadás összesen</i>	837 korona

Ezt a bevételből levonva, marad tisztán 6.620 korona

Amint látni méltóztatnak, a bevételek felsorolásánál szigorúan számítottam.

A teljes állásból 10⁰/₀-ot levontam, úgyszintén a hüvelyekből is 10⁰/₀-ot. Átlagos termésnek, jöllehet a bolgár 40 drbot számít, én csak 20-at vettem. Aki a budapesti piaczon megfordult, tudja, hogy a bolgár egy darab paprikáért igen gyakran kap 2—4, sőt szép nagyért 6 fillért is darabonkint, ezzel szemben én csak 1 fillért számítottam. Viszont a kiadásokat elég magasra vettem, mégis 6620 korona tiszta jövedelem mutatkozik egy hold után. Már pedig a bolgár az ő módszere mellett biztosan termel (neki nincs szárazság) ha meg a jég veri el, ugyanazon évben még mást is termel a földjén. De ha egy évben semmije sem teremne, a két évi költsége pedig meglett volna, akkor is egy év bevételéből, 7457 koronából levonva 2 év teljes költségét: 1674 koronát, maradna 5783 koronája, ami két évre is elégséges tiszta jövedelem lenne. A bolgár kertészkedése mellett teljesen ki van zárva, hogy valamelyik évben éppen semmije ne teremjen. Ezért ültet a bolgár annyi paprikát, amennyiről reményli, hogy el is bírja adni.

Az ilyen magas belterjességű termesztés átmegy a mezőgazdától a kertész munkakörébe, aki úgyszólván késhegyig menő harcot vív a természettel annak adományaiért és merít belőle annyit, (Budapest határában is van rá példa elég), hogy egy népes család 400—500 □-öles területen szépen megél, sőt vagyont is gyűjthet; de természetesen csak úgy, ha kellő értelemmel és vasszorgalommal lát munkájához.

Nemcsak magánbeszélgetés közben, de még a legelőkelőbb szakkörökben is elég sűrűn halljuk a kijelentést, hogy ilyen tevékenység kifejtéséhez a magyar parasztnak értelme nincs és szorgalma is hiányzik. Már pedig a magyar parasztot éppen a világos

és gyors gondolkodása jellemzi, hisz ezért szeretik külföldön is őket, mint kubikos, zsákhordó és arató pedig olyan erőt és tartós munkát fejt ki pirkadástól teljes sötétig, hajnali 3-tól este 10 óráig is, amit a világnak semmi nemzetbeli más munkása tenni nem bír. Ha tehát ehhez van tudása és kitartó vasszorgalma, amikor már úgyszólván nem is emberi, hanem emberfeletti munkát végez, hogy akkor miért ne tudná éppen az ennél sokkal könnyebb és semmi rendkívüli tudást nem igénylő konyhakerti termesztést megtanulni és végezni: indokolva nem látom; és mert a gyakorlat terén győződtem meg arról, hogy igenis a magyar parasztnak ezen irányú termesztésre, ha megismertetjük vele, hajlama van, sőt ha annak hasznos voltáról meggyőződött, olyan szorgalmas és oly kitartó és erős munkát fejt ki, amit más nemzet fia alig és mert ezen tulajdonságának a gyakorlati élet terén voltam nem egyszer közvetlen tanúja, azért kötelességem, hogy ünnepélyesen tiltakozzam a magyar parasztság nevében az ellen, hogy ilyen irányú cselekvésre ők képtelenek lennének.

Ezen kerti termesztés három főiránya a következő:

a) a virág- és dísznövénytermesztés, amely terményeknek az erkölcsre, ízlésre és a léleknemesség emelésére van kétségkívül jelentékeny hatásuk, de elsőrendű napiszükséglet tárgyát nem képezik;

b) a gyümölcstermelés fontosabb és terményei némileg életfenntartó eledelt nyújtanak és ízletességükkel keresettek és fogyasztásuk egészségi szempontból is kívánatos;

c) a konyhakerti termesztés, minthogy naponkint feltétlenül szükséges anyagot nyújt és így a kenyértermények után elsőrangú szükségletet pótol, a kerti termesztésnek tehát ez a legfontosabb ága. Hogy pedig a kerti termesztés köréből éppen ez van legkevésbé méltányolva, ennek okát főképpen abban látom, mert sem a termesztés módját nem ismeri népünk eléggé, sem pedig ennek jövedelmezőségéről meggyőződve nincs. Mert ha népünk ezen két tényező tudatában lenne, bizonyára nem árasztanák el hazánkat és nem vinnének ki évenként 30—40 milliót bolgár testvéreink.

Ehhez a termesztéshez a következők kelleneek:

1. Jó talaj, de nem az ideálisan legjobb (jó szántóföld), mert ha nem is ilyen az eredetileg, a kertész munkája után úgyszólván olyanná lesz, azzá teszi a tökéletes és gyakori földmunka és a bőséges trágya;

2. jó, elegendő és olcsó öntöző víz;

3. bőséges istállótrágya;

4. közeli piacok és alkalmas piaci rendtartás; végül ami a legfontosabb:

5. értelmes, kitartó és szorgalmas munkás.

Ezekről az erőforrásokról kívánok a következőkben röviden szólni.

1. A magyarországi talajok minőségüknél fogva, legyenek azok kötöttek, avagy lazák, kellő előkészítés után a kerti termesztésre, főképpen a konyhakerti termesztésre legnagyobb részt alkalmasak; klímánk is erre kiválóan kedvező, eltekintve természetesen az elégtelen csapadéktól, amelytől azonban a kertész, ha elegendő vize van, éppen nem fél, sőt a bolgár kertész egyenesen óhajtanó állapotnak tartja, mert ilyenkor a magyar termelők vagy éppen nem öntöznek, vagy keveset és ezt sem észszerűen, nem jönnek piacra és így a csekély kínálat folytán a bolgár magas árt kap terményéért; azért például az idei száraz év a bolgár kertészeknek igen jó termésű évük volt. Mivel ilyen módon a kertész magát az időjárási mostohaságok ellen is védeni tudja, innét van a nemcsak magas, de egyszersmind meglehetősen állandó jövedelme is.

A jó, mondhatni tökéletes földmunka a föld termőképességét nemcsak fenntartja, de fokozza is. Régi tapasztalása a gazdának, hogy a jó földmunka: fél termés. Mennyivel fokozza tehát a földjáradékot a kertész munkája, aki a mezőgazdához képest legalább háromszorosan munkálja meg a talaját és megadja a módját a talaj termőképességének kifejtésére.

Régen meghaladott álláspont az ma már, hogy a talaj nem egy holt tömeg, amelyhez csupán a levegő élenye kell, hogy sói oldhatóbbakká váljanak és hogy csak trágyát adjunk neki, mert ezek együttesen táplálják a növényt. Ma már ismert tény az minden szakember előtt, hogy a talajban roppant eleven élet folyik, nyüzsgő ott az ezer meg ezerféle talajbaktérium oly töméntelen mennyiségben, hogy egy gramm talajban is sok ezer van belőlük. Azért is kell a talajt szántani, ásni vagy kapálni, hogy ezek is megkapják a fejlődésükhöz szükséges levegőt, mert ennek híján sem elegendő tevékenységet nem fejthetnek ki, sem szaporodni nem képesek; ezek emésztik fel a szerves trágyát elsősorban és testükön át és holt testükkel juttatják a növénynek, de nemcsak annyit, amennyit ők a trágyából merítenek hanem ennél jóval többet, a levegőből is vevén fel nitrogént, amelyet mint a növényéletre legfontosabb anyagot, ennek átszolgáltatják. Ezen természeti jelenségnek részletes ismertetése kötetet kívánna és most messze vezetne el tárgyunktól, azért idevonatkozólag még csak azt óhajtom megjegyezni, *hogy bár önkéntelenül, de e tekintetben is példászerűen jár el a bolgár kertész a talajmegmunkálás terén. Mélyen 20—30 cm.-re szánt és hogy öntöző vizét felfogja, minden 14—15 m² földjét 20—25 cm. magasra húzott bakháttal köríti. Ezáltal a talajnak igen nagy felületet ad, a talajbaktériumok elegendőt, sőt bőven kapnak levegőt, vígan élnek és tenyésznek és nekünk hasznunkra válnak, másrésről pedig a talajmegmunkálás ezen módja által a bakhátak alatt 40—50 cm.*

mélyen fellazított talaj van (25—30 cm. a szántás, ehhez 15—20 cm. a bakhát), ami változatos kulturát tesz lehetővé. (Lásd 1. ábrát.)

1. ábra.

A bolgár termesztési rendszer, amidőn a talaj leltési viszonyai szerint kisebb-nagyobb (15—30 m²) területeket kis földtöltéssel (bakhát) kerfennek, ebben termelik a gyökérfelekét, az ágy többi részén más terményeket. Még a vízvezető folyókába is ültetnek (kelkáposztát), hogy egy tenyérnyi terület se maradjon kihasználatlanul.

A bolgár ezen bakhátaikon termeli a gyökeres növényeket, pl. sárgarépat, petrezselymet stb., ezek a mélyen lazított talajban

szép nagyok lesznek. Míg a budapesti konyhakertészek az ő módszerük mellett, mert minden évben trágyáznak, gyökeres növényt nem termelhetnek, mivel rothadási foltok keletkeznek azokon, addig a bolgár, jóllehet ő is minden évben és pedig bőven trágyáz, mégis vígan termel gyökeres növényt, ami abban leli magyarázatát, hogy a bolgár ezt csak a bakhátban termeli, ez nem nedves, sőt mondhatni a levegőn való nagy felület miatt inkább száraz és így a benne levő trágya lassan korhad, nem marja meg a növényt és ez okból nem lesz rajta a rothadó folt. A bakhátban levő növény kora tavasszal a bakhátban is elegendő légköri csapadékot kap, mire pedig a szárazabb időjárás bekövetkezik, ennek gyökerei is a föld mélyébe jutnak, ahol ezek az árasztással odajuttatott vízből bőven részesednek.

Itt adom meg a magyarázatot Kolossváry Ödön műszaki tanácsos úrnak a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletben tartott előadásán. nyilvánított azon tapasztalatára, hogy „eddig öntözéssel csak ott értek el kielégítő terméstöbbletet, ahol az öntözéssel talajfeltörés és istállótrágyával való trágyázás volt kapcsolatos, továbbá, hogy a műtrágya az istállótrágya jó hatását nem pótolhatja“. A folytonos öntözéssel a talajból kiszorítjuk a levegőt, ezáltal megakasztjuk a talajbaktériumok üdvös munkáját és tejsavas erjedés áll be, de amint a földet feltörjük (szántjuk, ássuk stb.) és istállótrágyával trágyázzuk, levegőt és élelmet juttatunk a talaj parányi munkásainak, akik ezért a terméstöbbletben lesznek háladatosak. Ugyanezen jelenségben leli magyarázatát, a fentnevezett műszaki tanácsos úr ama kijelentése is, hogy Németországban a csergedezettő öntözéssel (mert emellett inkább kap levegőt a talaj) jobb eredményt érnek el, mint a mi árasztásos öntözési rendszerünkkel.

2. *A másik ilyen lényeges termelési kellék a jó, olcsó és elegendő öntözővíz. Ahol ezen kellékek valamelyike hiányzik, ott a bolgár kertész már nem üt tanyát.* Öntözésre csak a lágy víz kell neki, amelynek hőfoka legalább a levegő hőfokával legyen mindenkor egyenlő. Kútvíz a bolgárnak nem kell, mert nem ismeri annak minőségét, mivel tudja, hogy az oldatokkal már telített kemény víznek nincs az a jó hatása, mint a lágynak. A víz hőfoka lehetőleg magas legyen, mert a melegebb vízzel öntözött növény gyorsabban fejlődik és egészségesebb is, mint a hideg vízzel öntözött, már pedig, ha csak öt-hat nappal is előzzük meg a piacon a zöme termelőt, ez már maga 50, sőt 100%, de még ennél is magasabb eladási árt eredményez, ami már egy hold termésénél is több száz korona több bevételt jelent. Ezenkívül bőségesen kell a víznek minden időben lenni, mert igen nagy a veszteség ilyen intenzív kultúra mellett, ha pl. elegendő víz hiányában a termés, amelyre már igen sok munkát és költséget fordítottunk, nem válhat kelendő piaczi áruvá. (Elegendő öntözés híján az idén nekem is több mint 10.000 korona értékű, csaknem teljesen kész termés)

nem volt eladható.) *Éppen ezen okból a bolgár csak bővizű folyók és patakok mellé telepszik le, ahol úgy a víz minősége, mint mennyisége felől biztos tudomása van.* Nem állítom azonban, hogy csak folyóból lehetne eredményesen konyhakertet öntözni, mert van bővizű kút elég és nálam, aki kútból öntöztem, sem a víz híja volt az idei sikertelenség oka, hanem az, hogy rendes, paraszt-munkásaimmal, akiket bolgáros kertészkedésre szerződtettem, a munkabérszerződést a legnagyobb munka idején fel kellett bontanom és oly elemeket kaptam helyükbe, akikben több volt a szociális rosszindulat, mint a kútban a víz, jóllehet feles termelők voltak, reggel 7 órakor álltak munkába és gyakran már délután ötkor abbahagyták, lévén folytonosan az ajkukon „minek dolgozzunk másnak”. Még a kész terményt is ott hagyták pusztulni.

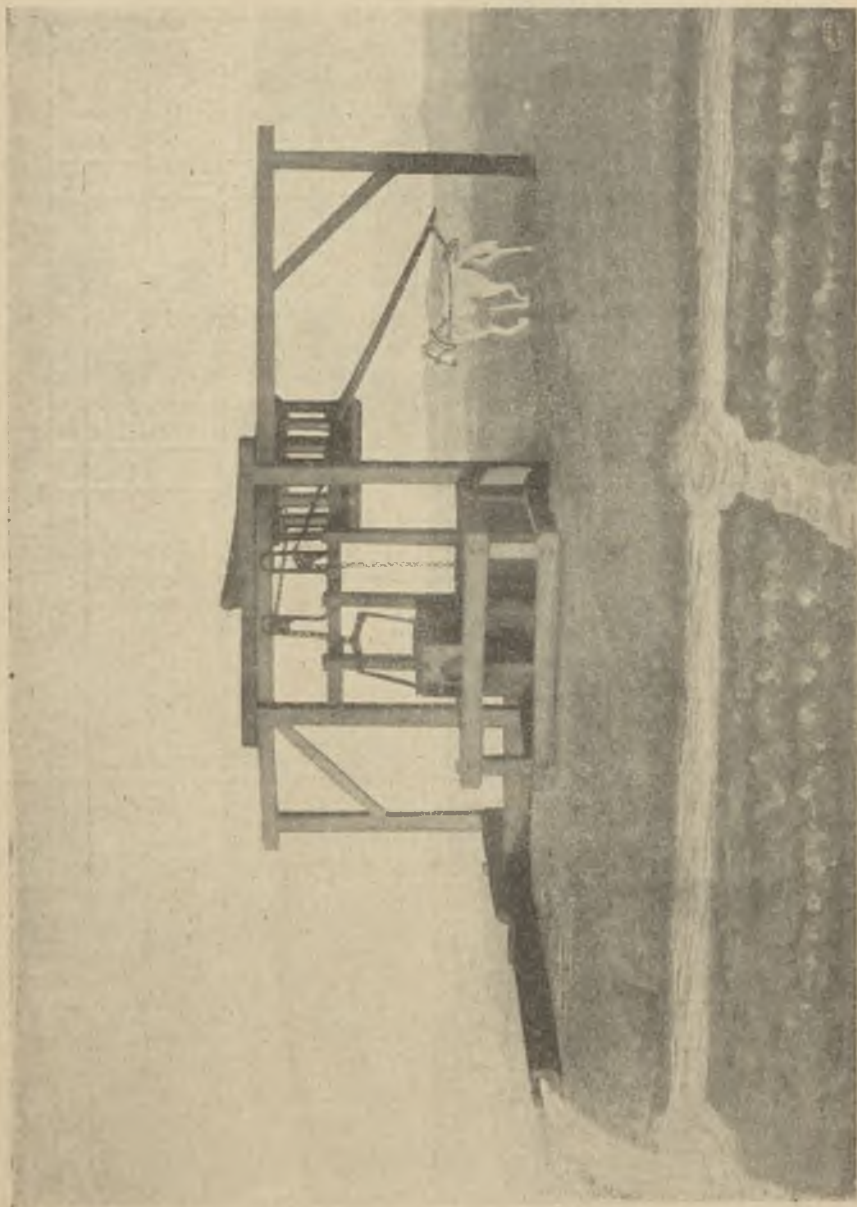
Ezekén kívül a víznek olcsónak is kell lenni, ami alatt azt értem, hogy az könnyűszerével legyen szétosztható, illetve öntözésre felhasználható. Hogy ez mily óriási arányban befolyásolja a jövedelmezőséget, azt a 12. oldalon levő táblázat tünteti fel.

Ezen táblázat adatait a bolgárkertészek öntözési módjának megfigyeléséből és tanulmányozásából és a saját gyakorlatomból szereztem be, amelyek az idei csapadékszegény évre vonatkoznak. Ezen táblázat adatai szerint a nálunk úgyszólván kizárólag szokásos locsolókannával való öntözés kataszteri holdanként átlag 3168 koronába kerül és ezért mégis csak 370 milliméter vízréteg kerül egy évad alatt a talajra. Ez oly költséges részlete a természetnek, hogy még a bő termés értékét is felemészti.

Mert ha feltételezzük, hogy egy kataszteri holdon 250 q sárgarépa terem és ezt locsolóval 150 ízben öntöztük: akkor a 3168 kor. locsolási árral szemben, a répa métermázsáját 5 koronával értékesítve, csak 1250 korona a bevétel.

Ez magyarázza meg azt, hogy a magyar háziasszony miért nem termeszt és miért inkább a piacon szerzi be zöldség szükségletét, mert jóllehet részletes számítást nem készített, de józan megfigyelésből tudja, illetve sejti, hogy nem érdemes munka az ilyen módon való termesztés. És ilyen költséggel is csak 4—5 mm vízréteget adunk egyszeri öntözésre, amit a napon átmelegedett talaj, mielőtt az a növénynek használhatott volna, már elpárologtat, úgy hogy a növény gyökeréhez belőle alig jut valami, tehát a növényt éppen csak életben tartja.

A budapesti konyhakertészek a 2. ábrán bemutatott alulmerülő vödörös szerkezettel kútból öntöznek lóerővel. Ez egyszeri öntözésre 7 mm vizet ad a talajnak és egy kat. hold egy évad alatt való öntözése mintegy 625 koronába kerül és 700 mm a vízrétegmagasság. Ezek a vizet földön, földcsatornácskákon vezetik az ágyak közé és lapáttal (inkább kanál) szórják szét. Ennek az öntözésnek nagy hátránya, hogy az egyszerre hajított és mintegy 1½ méter magasból leeső víztömeg a talajt nagyon összenyomja és a fiatal palántát sokszor a földbe gyúrja, mert

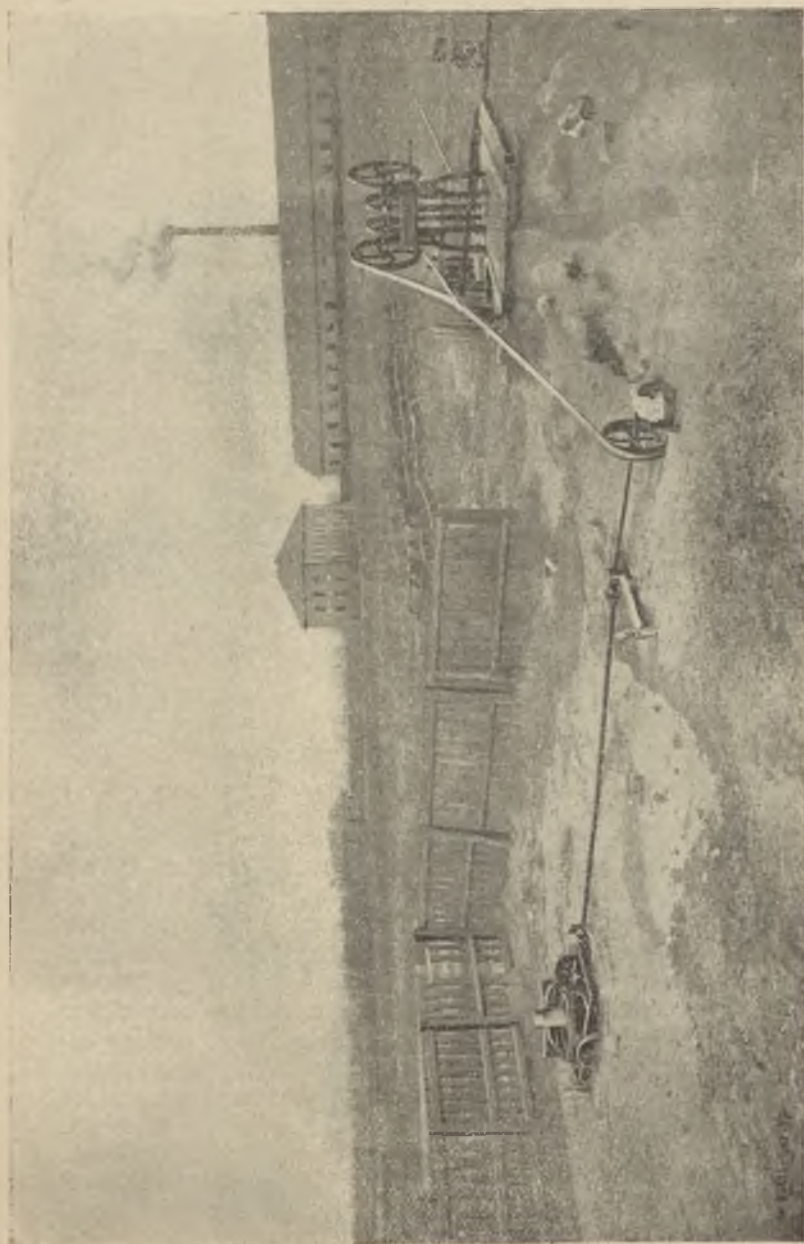
2. ábra. A budapesti konyhakertészek által használt kétvödörös kútszerkezet. A vödör a fenékén látható szelepen telik meg vízzel és a kútkáván levő kapcsolba megakadva ömlik ki.

Összehasonlító öntözési költségkimutatás.

Sorszám	Öntöző mű	Egy percz alatt mer <i>hltert</i>	Egy nap (10 óra) alatt beönt holdat	Egyszeri öntözéskor felvitt vízréteg vastagság <i>milliméter</i>	Egész évad alatt fel- vitt vízréteg vas- tagsága <i>mm</i>	Egy hold egyszeri beöntö- zése kerül		Hányszor öntöz egy évad alatt?	Egy évad alatt az öntözés bele- kerül	
						K	f.		K	f.
1	Kézzel merés és locsolókannával való öntözés 12 <i>m</i> távolságú gémeskútból...	0·50	0·3	4	370	9	—	120	1548	—
2	Ugyanúgy 25 <i>m</i> -re 5 nap ...		0·2	4	370	15	—	120	2268	—
3	Ugyanúgy 70 <i>m</i> -re 14 nap ...		0·07	4	370	43	—	120	5688	—
	Átlag ...								3168	—
4	Budapesti konyha- kertészek lóerővel, alulmerülő vödörrel, lapátoló öntözéssel	1·0	1·6	7	700	6	25	100	625	—
5	Mátray és Feik „Rapid kútjával“), kettős lánczkoszorús emelővel, lovas jár- gánnyal hajtva és bolgár-rendszer sze- rint öntözve ...	1·7	2·0	8·8	176 880	4	—	20 100	80 400	—
6	Bolgár lánczkoszorús merítőkerék egy váltott lóval**) Budán a Római fürdőnél...	8·9	1·0	102	1836	9	—	**) 18	170	—
7	Bolgár kerék a Nádor-kert alatt, 12—13 <i>m</i> magasra emel 2 váltott lóval, koszorús emelővel ...	4·0	3	14	1120	6	60	80	528	—
8	Bolgár öntözés benzinmotorral haj- tottcentrifugális víz- emelővel, 14—15 <i>m</i> magasra emelve a vizet...	26·0	25	17	1360	2	14	80	171	20

*) Ezen kútszerkezetet, amely erre a célra teljesen alkalmas, 6 *m* magasan helyeztem el a talaj felszíne felett, ahonnan a vizet mintegy 200 *m* sugarú körbe bárhová elvezethettem. Lovas járgánnyal, szíjjátéttel lett hajtva a szerkezet.

**) 3—4 *m* magasra emel. Területe vizenyős.

3. ábra. Mátray, Feik és Társa (Budapest, Teréz-könyt 33.) „Rapid” vízemelő-szerkezete. Bolgáros rendszerű kertészkedéshez elegendő vizet szállít. Egyik lendíőkerekét szíjtárcsával helyettesítettem és járgánnyal szíj-
áttétellel hajtottam. Így 10—15 m magasra a talaj felett is lehet vele vizet emelni.

nehéz azt napszámossal megtétetni, hogy minden kanál vizet nagy ívbe terítsen el, ne pedig azt csak egy tömegbe dobja a levegőbe, ahonnan így együtt maradva zuhan alá.

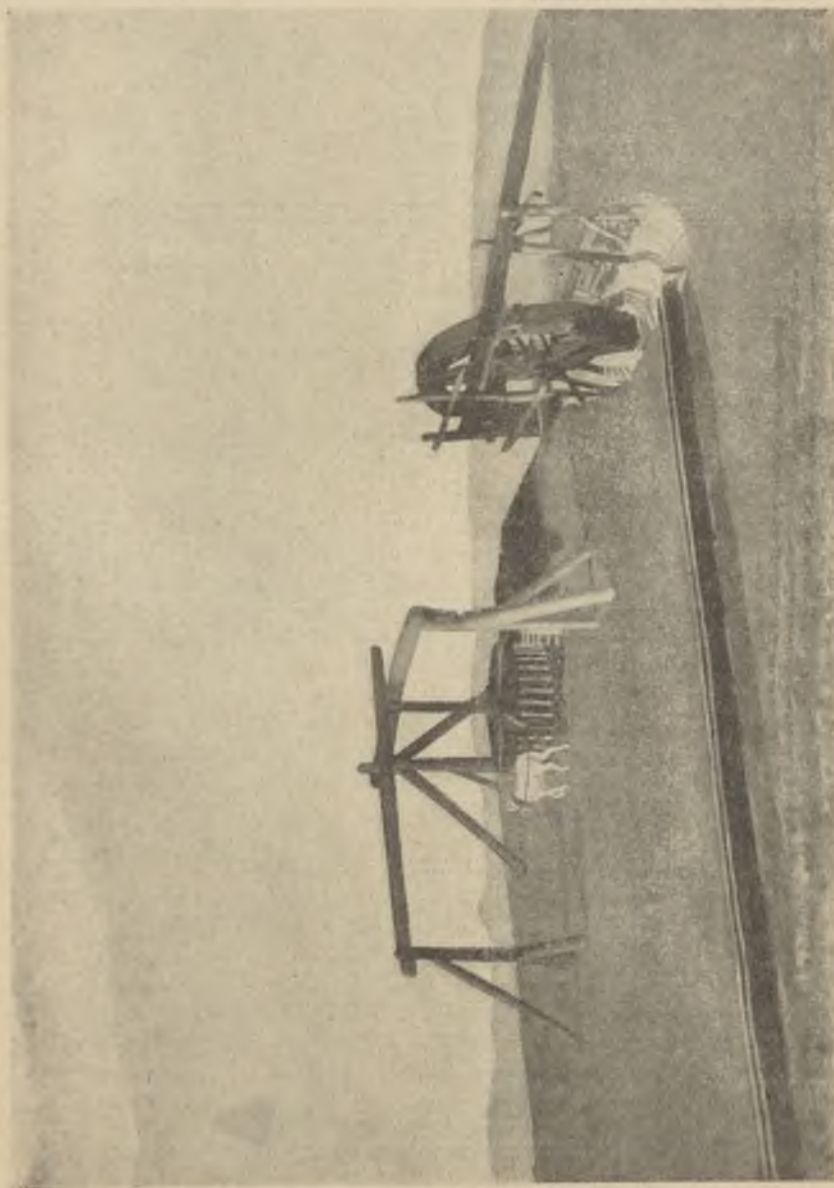
Hátránya továbbá ezen öntözésnek az is, hogy a kútvíz hideg, hátráltatja a korábbi piacra jutást, továbbá mert a vize gyakran kemény (ásványi anyagok oldatával már telített), így a növény fejlődésére nem oly előnyös, mint a lágy víz.

Ennél az öntözésnél valamivel jutányosabb a Mátray és Feikféle (Budapest, Teréz-körút 33) Rapid nevű lánczkoszorús vízemelő szerkezet (3-ik ábra), amelyet én is használtam és amely lovas járgánnyal kútból emeli a vizet, amit bolgárrendszerű árasztási móddal osztottunk szét. Egy hold megöntözése, egy évad alatt százszori öntözést feltételezve, 400 koronába kerül és 880 mm vízréteget, ami rendszerint elegendő is, víz egy évad alatt a talajra. Az egyszerű öntözés vízrétegvastagsága 8·8 mm.

A bolgár rendszerű lánczkoszorús (Paternoster) vízemelő kerekék közül egyiket a Római fürdőnél dolgozó bolgár kertészeknél figyeltem meg (4. ábra), akik egy kerékkel és egy váltott lóval 3—4 m magasra emelték a vizet, és pedig aránylag sok vizet egyszerre, egy percz alatt 8·9 hl-t; vizenyős terület lévén, csak 18 ízben öntözött és így egy hold megöntése olcsó volt, csak 170 koronába kerül, mégis közel 1900 mm magas vízréteget vitt a talajra.

Egy másik az 5. ábrán bemutatott bolgárkerék, amelynek eredetije Budán a Nádorkert alatt volt felállítva, a vizet 14—15 méter magasra emelte és egyszerű öntözésre 17 mm magas vizet osztott szét. Egy évad alatt 80 ízben öntözött és egy kat. hold beöntése 528 koronába került és ezért 1120 mm vizet juttatott a talajra az évad alatt.

Ma már az okos bolgár az ő régi kerekas öntözőjével nincs megelégedve, még több vizet és mégis olcsóbban akar és tud is a talajra juttatni, mint eddig. Most már minden kissé módosabb és értelmesebb bolgár kertészbanda benzines motorral hajtott centrifugális vízemelőkészüléket használ, amelylyel egy hold öntözése 10 órai munkaidőt és a gépamortizációt is figyelembe véve, csak 171 koronába kerül. Ezért közel 1400 mm magas vízréteggel borítja termőföldjét. Ez a vízmennyiség, amit így kimutattam, nem annyi, mint amit valósággal használnak, mert összehasonlítás kedvéért a bolgároknál is 10 órai napi munkaidőt vettem alapul, holott ők 14—15 órát is öntöznek borús napokon. *Ha tehát összemérjük az öntözési költségek nagy eltérését, igazán felmerül az a kérdés, miért nem követjük hát ezek módszerét?* Kielégítő választ erre én sem tudok adni, annyit azonban megjegyezhetek, miszerint ez az öntözési mód is csak nagyarányú természetnél rentabilis, amit még kedvezőbb színben mutat be azon körülmény is, hogy ezzel az olcsó öntözéssel a bolgár kertész 1—2 drága kapálást is megtakarít, mert amíg a magyar ter-

4. ábra. Merítő odús bolgárrendszerű vízemelő kerék. Ezzel a vizet 3—4 m magasra emelik, rendszerint a nagykerékkal emelt víznek méggyeszeri felemelésére használják. A lovak nagysága az öntóművel nem részarányos, kisebbre rajzoltuk, hogy a szerkezet rajzát ne takarják.

melő a cserepesedett talajt kapálja (egy hold sűrűn ültetett föld egyszeri kapálása 20—25 koronába is kerül), addig a bolgár az olcsóbb (2—6 korona) beöntéshez folyamodik.

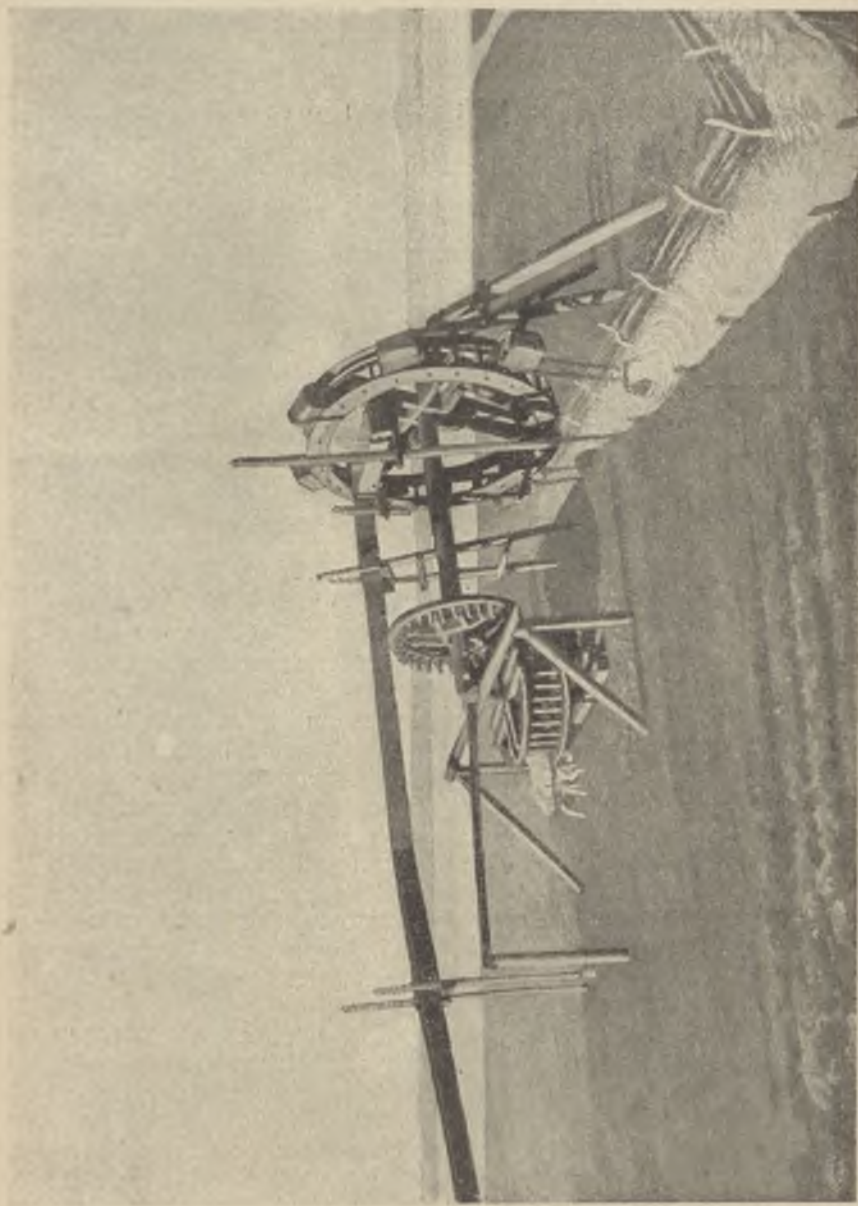
A locsolással való öntözés hazai viszonyaink között az olyan abnormis száraz években, aminő az idej is volt, mutat az árasztási öntözéssel szemben mégis némi előnyt is.

Ugyanis ha a levegő tartósan és nagyon száraz, a növény annyi vizet vesz fel és azonnal ismét elpárologtat, hogy a fejlődésre ideje nem marad, vagy módja nincs, nem fejlődik a növény rendesen, amint azt az idej nyár elég jól mutatta, még akkor sem, amikor úgyszólván a vízben áll. Ez az oka, hogy a bolgároknak az idej nyári káposztájuk kevés és fejletlen volt, míg a budapesti kertészeké, ha nem is tökéletes, de elég tűrhető fejeket képezett. Ez abban leli magyarázatát, hogy a budapesti kertész locsol és így az egész növényt, akár csak az eső, vízréteggel borítja. Ez a nedves felület, főképpen éjjel lehetővé teszi, hogy a növény a gyökerével felvett anyagokat testének fejlesztésére dolgozza fel, mert nem veszi így annak összes energiáját a párologtatás igénybe.

Ezt a jelenséget igen gyakran észlelhetjük a téli káposzta termesztésénél. Olyan vidékeken (pl. Bars megyében: Farkasd, Egyed stb.), ahol a káposztát nem öntözik rendszeresen, a téli káposztaföldeknek július, augusztus és szeptemberben oly csenevész színezetük van, mintha abból már eladásra alkalmas termés egyáltalán nem is lehetne. Később azonban, amidőn az éjjelek hűvösebbek lettek, meg harmat vagy eső is inkább akad, a káposzta szépen — mint a termelők mondják — „nekiveszi magát” és kívánatos nagyra fejlődik.

Ezen tény felel Kolossváry Ödön műszaki tanácsos úrnak a Magyar Mérnök és Építész-Egyletben tartott előadása közben feltett ama kérdésére, miszerint nem érti, miért nem teremnek az öntözött rétek nálunk is úgy, mint pl. Németországban 80—90 mm szénát, miért kell nekünk 35—40 mm-val beérnünk? Németország klímája páradúsabb, több a csapadék, ahol a növény életenergiája nem szorítkozik egészen az elpárologtatott vízmennyiség pótlására, hanem pihenésre és egyéb élettevékenységre is marad ideje és van módja. Ha az árasztáskor este, amidőn a levegő már kissé lehűl, fecskendővel a rétet, ha nem is mindennap, bepermeteznék, bizonyára jóval magasabb lenne a terméseredmény. Termelési kísérletnek kellene eldönteni, vajjon ezen eljárás rentabilis lenne-e avagy sem!

A bolgár kertészek ezzel az ő bőséges öntözési eljárásukkal, sokkal nagyobb tömeget termesztene, mint a magyar kertész, mert növénypéldányaik nagyok, fejlettek, mert ezek minden sejtecskéje a sok víztől erősen duzzadt. De amely mértékben nagyobb a tömege, minősége annál silányabb. A bolgár terménynek jó íze, illata vagy zamatja nincs. Mert ugyanazon mennyiségű illat- és zamatanyag, ami a magyar terményben is megvan, a bolgár terményben

5. ábra. Bolgárrendszerű nagy vízemelő kerék, amelyvel 10–15 m magásra emelik a vizet. A keréken a láncz-koszorús (paternoster) merítő-szerkezet látható, amelynek merítő edényeit is házilag készíti a bolgár kertész.

nagyobb víztömegre van elosztva, tehát ki nem érezhető, azért szokták rámondani a bolgár zöldséggel főzött levesre, hogy semmi íze sincs a levesnek, bizonyára, mert rossz volt a hús.

Intelligensebb nagyfogyasztók, szállodatulajdonosok stb. azonban már erről tudomással bírnak és nem szívesen vesznek bolgár árút. A vevők tömegének azonban jó ez is és mert szemre tetszetősebb a magyar termelő árújánál, még jobban is fizetik. *Nagy előnye tehát a bolgár termelőnek itt is a nagyobb termésméreg és ennek jobb értékesítési ára.*

Ezen termelési irány azonban bizonyos veszedelmet rejt magában, mert az ilyen módon vízzel duzzasztott bolgár termény télire nem tartható jól el és ha a hazai szükséglet fedezése után, mert ma még erre sem elég, mindenképp maradna kivitelre is, külföldi vevőinket az árú silánysága miatt csakhamar elveszítenők.

Volna is, van is azonban mód, hogy jobb minőségű áruval felvegyük a harcot a bolgár termelővel, ez pedig az volna, ha a magyar termelők, mert állandóan itt laknak, felhasználnák azokat a mellékterményeket is, amelyeket a bolgár nem értékesíthet. Nevezetesen van sok olyan termény, ami, mert nem tökéletesen fejlett, avagy sérült, pl. megrepedt kalarábé, görbe és elágazott répa, görbe ugorka stb. stb. piacra nem vihető, vagy pedig olyan anyagok, amelyek a piacra való előkészítéskor mint hulladék maradnak vissza, pl. a káposzta torzsája és sárlevelei, a sárgarépa zöldje stb. stb., amelyek mintegy 60—80 q holdankinti zöld anyagot nyújtanak, ezt kellene állattartás útján értékesíteniök. Ezzel emelnők a bevételt és termelnénk jó trágyát. Tehéntartás mellett, pl. ha 20 fillérért adná is az ilyen kertész a tejet, 4—5 fillért nyerne egy-egy literen a távolabbról szállító és ismét eladóval dolgozó mezőgazdával szemben és ugyanannyit nyerne a fogyasztó is, aki ma 28—30 fillérért fizeti literjét, ami tehát tetemes élelmiszerolcsóbbodást jelentene, ki volna ezzel ugyanis rekesztve a közvetítés, meg lenne takarítva sok szállítási költség (vasúti), frissen, majdnem tógymelegen kapná a fogyasztó a tejet, és mert a termelő rendes fogyasztójának személyesen adná azt át: óvakodnék a hamisítástól, tisztán bánnék vele és egészségi szempontból a tehénállomány is könnyen, akár a fogyasztó által közvetlenül is ellenőrizhető lenne.

Egy ilyen rendszerű gazdálkodást létesítettem Budapest határában a Budafoki-út mentén. Csinos lakóházat (az 1896. évi kiállítási „székelyházat“) állítottam fel minden mellékhelyiséggel (istálló, pajta stb.) együtt. (6. ábra, lásd a 24—25. oldalon.) Magyar emberek (hevesmegyeiek) vígan nevelték meg a palántákat, sőt még az emberi ürülékkel is arcfintorítás nélkül bántak, s pár hét választott csak el a piacon való megjelenéstől, amikor ezen gazdálkodást tőlem nem függő okból felosztatnom kellett. Azt hiszem pedig, ha hírlapi úton is felhívtam volna közönségünk figyelmét a „magyar kertészbandára“, élénken

pártfogolták volna őket. Annyival is inkább volt a felosztás sajnós, mert csak nehezen voltak rábírhatók a szigorúan bolgáros kertészkedés elfogadására, mert az volt a kifogásuk, hogy ők nem értik azt és a jövedelmezőségében sem bíznak és mert sem a munkát arányosan beosztani nem bírják, sem pedig a bevételen igazságosan megosztani nem tudnak, mert úgy mondták, családonként nincsenek egyenlő erővel, hát így lehetetlen is együtt egy bandában dolgozniok, azért inkább oszszam el a területet és ők 4—4 holdankint szívesen vállalják. A bolgáros termesztés igen lényeges előnye azonban éppen a társulásban van, mert egy együtt dolgozó banda, ha terményeladásra kerül a sor, néhány otthon hagyott tagján kívül a budapesti piaczkon vagy a szomszédos községekben egyszerre 6—8 helyen is árul és így sokkal gyorsabban ad túl a nagytömegű árún. Mikor a zajos vásárnak vége, hazamennek és folytatják munkájukat. A szakértelem felől azzal nyugtattam meg őket, hogy amennyire hivatalos teendőm engedi állandóan velük leszek és mindent megmutatok; a jövedelmezőség tekintetében azzal bírtam őket erre a vállalkozásra, hogy felesék lesznek a földek, én adok földet és minden anyagot (vetőmagot, melegágyat, trágyát, lovakat stb.), ők csupán munkát teljesítenek a fél termés fejében és garanciát. Vállaltam arra nézve, hogyha egy-egy 4 tagú családnak nem lenne egyezer korona évi keresete, azt ezen összegre számukra kiegészítem. Nehezebb volt a munkavégzés és jövedelemfelosztás felől őket megnyugtanni.

Erre nézve a 20. oldalon levő kis táblázatban foglalt kimutatást szerkesztettem, amely módszer őket teljesen meggyőzte arról, hogy így módon az igazságos megosztás csakugyan elérhető.

Minden munkást, a szokásos és általuk bemondott napszámosfizetési rendszer szerint minősítettünk, nevezetesen a meglett férfiak napi munkáját napi 2 koronával, egy erős nő vagy 18—20 éves legények munkáját 1 korona 40 fillérrel, egy 15—17 éves gyermek vagy 60 évnél idősebb férfi vagy nő munkáját 1 korona 20 fillérrel, és egy 12—15 éves gyermek munkáját egy koronával értékeltünk. Ezen alapon a táblázat függélyes rovatainak összege azt mutatja, hogy az összes képzeleti 15.420 korona jövedelemből mennyit kapnak az egyenlő erők együttevve és egyenkint, a vízszintes sorok összege pedig azt mutatja, mennyit kap egy-egy család az összes jövedelemből. Ezen felosztás igazságában bízva fogtak munkához.

Mindezt, amint azt az 1907. évi szeptember hónapban a nagyméltóságú m. kir. földművelésügyi miniszter úrhoz juttatott beadványomban részletesen kifejtettem, olyképp akartam keresztülvinni, hogy se a földtulajdonos ne tudja, hogy a vállalkozók esetleg állami támogatásban részesülnek, mert akkor mód felett felemlelnék a haszonbért, se a munkás ne tudja azt, mert akkor ezek követelők lettek volna és nehezebb lett volna velük parancsolni. *Innét terjesztettem volna őket szerte az országba anélkül, hogy csak a szomszédom is tudott volna róla.*

Bolgárrendszerű kertészkedés jövedelmének felosztási módozata egyenlőtlen erejű résztvevő családok között.

Példa okáért felemlítjük, hogy a megbeszélt helyen az adott viszonyok között az 1908. évben (költség- és hozamszámítás alapján) mint legkisebb jövedelem elérhető lenne 15.420 korona. Ennek felosztási módozata a következő:

Sor-szám	Minősítő szám	2 K	1 K 40 f	1 K	Egység-szám	Kulcs-szám	Egy családra eső jövedelem	
	A családfő neve	Családtagok					K	f
1	Fábián József ---	1 férfi	1 nő	2 gyermek	5·40	389·38	2102	65
2	Farkas János. ---	2 "	1 "	1 "	6·40	389·38	2492	03
3	Pádár Pál ---	4 "	—	2 "	10·—	389·38	3893	80
4	Balog István ---	1 "	2 "	3 "	7·80	389·38	3037	16
5	Kispál Bódog ---	2 "	—	6 "	10·—	389·38	3893	80
	Összesen ---	10 férfi	4 nő	14 gyermek	39·60		15419	44
	Kapnak együttesen	7787·60	2180·52	5451·32			15419	44
	Egyenkint keresnek	778·76	545·16	389·36				

A jövedelem = $\frac{15420 \text{ kor.}}{39\cdot6 \text{ egység számmal}} = 389 \text{ K } 38 \text{ f. kulcsszám.}$

Amikor egy-két év alatt ezen termesztési irányt megtanulták egy család mint bandagazda melléadtunk volna új szövetséges társakat és ezek máshol saját számlára dolgoztak volna Isten nevében tovább.

Ezen módon szépen, csendben létesültek volna a telepek anélkül, hogy az az államnak csak egy fillérjébe is került volna, a nagyközönség úgyszólván észre sem vette volna, honnan kerülnek elő, a bolgárok figyelme sem terelődött volna rájuk és hosszúállásuktól nem kellett volna tartanunk. Sajnos azonban, hogy amidőn már közel 10 éves fáradozásomnak úgyszólván kész gyümölcse volt, ezen telepet az én igen nagy anyagi és erkölcsi károm mellett felosztanom kellett, szegény munkások pedig rendes nyári kereset nélkül maradtak. Daczára ennek, a nyár folyamán mégis több ízben felkerestek és kértek, újítsam meg velük a szerződést. Súlyos kötelezettségem volt ugyanis velük szemben a családunkint 1000 koronában biztosított jövedelem, amelyért be is pereltek és csak némi csalafintasággal, anélkül azonban, hogy a törvénynek csak egy betűje ellen vétettem volna (de az emberbaráti szeretet súlyos megsértésével) a fizetési kötelezettség alól nagy nehezen

megszabadultam. Bármily szívesen kötöttem volna meg velük újból, hasonló terhes feltétellel a szerződést, az többé már nem tőlem függött.

Fényesen bebizonyítottam volna minden, úgyszólván egyhangú állítás ellenére, hogy igenis, lehet magyar emberekkel bolgár kertészkedést folytatni, továbbá azt is, hogy konyhakertészetet igen csekély összeggel lehet kezdeni, mert amikor 25 kat. holdon belekezdtem, alig volt pár fillérem és fizetésem is csak 1600 korona volt, kölcsönt sem vettem fel semmit, mégis tízezer koronát érő felszerelést szereztem, közel tizenkétezer korona készpénzem volt. De az igazság kedvéért mégis be kell vallanom azt is, hogy főképpen elkedvetlenedésem folytán és rendes munkás híján a 9-ik évben majdnem ugyanannyi veszteséggel zártam számadásomat.

Ezen kitérés után visszatérek tárgyamhoz, hogy egy másik igen lényeges kellékét ismertessem ezen termelési iránynak, nevezetesen pedig a *trágyakérdésre térjek át*.

3. Minél inkább haladunk a termelés intenzivitása felé, annál nagyobb mennyiségű trágyára van szükségünk, mert amíg a mezőgazda holdankint és évenként mintegy 50 q istállótrágyát használ fel, addig a magas intenzivitással dolgozó kertész 300 q-át, sőt még ezt is meghaladó mennyiséget. A fokozódó kereslettel azonban fordított arányban áll a trágyaszaporulat. A technika vívmánya folyton jobb és tökéletesebb közlekedési eszközökkel és egyéb géppel látja el a társadalmat, amelyek elvégzik a trágya-termelő igavonó állat munkáját, ezek száma mindinkább apad és igen nagy mértékben csappan meg ennek nyomán a trágyaproduktio, amelynek híja máris nagyon érezhető súlylyal nehezedik a termelőre. Ezen állításom illusztrálására felemlíthetem, hogy amíg eddig a budapesti vágóhídi trágyát métermázsánként 8 filléren adták el, az 1908. évi november hónap 25-én tartott árverésen már 32 filléren, — tehát az eddigi ár négyszeresén kelt el — ami elég bizonyossága a kereslet emelkedésének.

Ezen jelenség komoly aggodalomra ad okot ma, amidőn a viszonyok kényszere a belterjesség felé tereli a termelőt. A trágya értékének folytonos emelkedése pedig tetemesen drágítja a termelést, amivel párhuzamban természetesen a termények ára is emelkedik. Igazán a végső óráknál vagyunk már arra nézve, hogy mindazt, ami trágyaértékkel bír, megbecsüljük és felhasználjuk. Sokszorosan sajnós ilyen körülmények között, ha mint nagy vívmányt ünnepelnek oly intézményt, amely éppen a trágyának termelési célra való megsemmisítését célozza és igen nagy mértékben lesz okozója az élelmiszerek megdrágulásának; — ez az intézmény a *házi szemetelés-égető kemence*, amely Magyarországon először Miskolczon falja és emészti a kincset érő trágyát és fertőzi meg füstje egy nagy vidék egészséges légkörét.

Budapest székesfővárosa pedig tanulmányoztatja ezt a kincset emésztő szörnyeteget és úgy látszik, meg is szerethette, mert

készülnek 8 millió korona építési és üzem-költséggel egyet a budai oldalon a Szent-János-kórház mellett felállítani, hogy azzal termeljenek a kórház számára világító villanyos áramot, hogy az óriási füsttel megfoszszák a beteget még az éltető levegőtől is és majd másik millióval vezetnek oda a vidékről csöveken friss levegőt.

Az egészségrendőriügyi intézkedések valóságos túltengése nehezedik a társadalomra és teljesen indokolatlanul semmisít meg, pusztá feltevésen alapuló gyanúra, sok hasznos, milliókat érő anyagot; pedig hát az az orvos cselekszik a leghelyesebben, aki elejét veszi a betegségnek, amikor jól táplált, egészséges emberi szervezettel daczol vele, nem pedig a medicina jobbára kétes értékével. De sajnos, ma az orvos szavának olyan súlya van, hogy bármely badarságot állítson is, vak követőkre talál.

Pedig ha valahol, úgy éppen Budapest székesfőváros határában van szükség elegendő trágyára, hogy a legközelebbi földeken, amelyeken ma a legprimitívebb mezőgazdálkodás folyik, magas belterjességű termelés legyen lehetséges, hogy így megkíméljünk tetemes szállítási költséget, ami, amint azt később látni fogjuk, még a sokszor szidott közvetítőnél is jobban drágítja a termelést. Éppen azért volna vétek, ha a főváros Miskolcz példáját követné és a házi szeméttben levő értékes trágyanyagot elégetné; igazuk volt teljesen a józan budai polgároknak, amidőn a szemételegetés ellen felemelték tiltakozó szavukat.

De a székesfőváros speciális helyzeténél fogva, a házi szemétnak más irányban is volna üdvös rendeltetése. A főváros határában ugyanis igen nagy terület van, amelynek feltöltése városrendészeti és egészségügyi szempontokból felette kívánatos és el is van rendelve, amelynek feltöltésére értékes és megfelelő anyagul is szolgálna a háziszemét, főképpen ennek télen kihordott mennyisége, hisz ma a budai részeken pl. a Lágymányoson és Kelenföldön több száz holdat kell feltölteni egy méternél is magasabban, pedig egy köbméter feltöltésre alkalmas anyag 2 koronába is kerül; így egyetlen egy hold feltöltése 11.000 koronánál is többbe kerül; (amivel a lakás drágul meg) a feltöltendő 400 hold pedig négy milliónál is nagyobb tőkét emészt fel és ezzel megsemmisíti ezen tőkének más befektetésnél üdvösen érvényesülő, termékenyítő hatását.

Ezt a tetemes hasznot is megsemmisíti a társadalomra nézve az orvosoknak azon, mivel sem bizonyított állítása, hogy ezzel a házi szeméttel járványos betegséget okozó baktériumokat hordunk szét és alkalmat adunk fertőzésre és a betegség terjesztésére. Már pedig ezt az állításukat éppen úgy nem lehet indokolni, mint ahogy nem indokolható az sem, miért illetlen a láb-szárakat fedő ruhadarabot a társaságban a maga egyenes és világos nevéen gatyának nevezni és miért kell, ha kell, azt az alsó nadrág több jelentőségű névvel említenünk.

Ma már annyira ismerjük a környezetünkben élő baktériumok

életét és működését, hogy egy bizonyos elmaradottság kell ahhoz azt állítani, hogy a fertőző baktériumok hatása továbbra is megmarad még akkor is, ha azok a napfényre, avagy a földbe kerülnek. Tudjuk, hogy minden baktériumnak megvan a természet háztartásában a maga életfeltétele és szerepköre, amit az emberiségre majd előnyösen, majd hátrányosan tölt be. Hogy erre egy szemünk előtt lefolyó, úgyszólván mindennapi és mintegy kézzel fogható példát mutassak, felemlíthetem a baktériumok munkáját czukros anyagokra.

Ha például egy tálba czukros vizet teszünk és ehhez a baktériumok táplálására némi fehérnyetartalmú anyagot adunk, szép sorrendben és mindig egyformán fellépnek először a Sakcharomyces-ek, ezek a czukorból szeszt készítenek; ha ezek ezt a munkát befejezték, tanyát ütnek ott az ecetet képző Mycoderma-család tagjai, majd átveszik ezek szerepét csakhamar a rothasztó Mukoridák. Amint ez szemünk előtt lefolyik a légben, ugyanolyan rendszeres az életük a talajban is. *Ha a talajba egy fertőző emberi betegséget okozó baktérium kerül, az élet feltételeivel meg nem egyező körülmények közé jut, megsemmisül vagy felfalják az azon környezetben otthon levő talajbaktériumok, mert talán ezek között is lehetnek farkasok és hiénák.*

Igazolják ezen állításomat Gyárfás József úrnak az aradi szennyvíztelepen tett kísérletei, aki bebizonyította, hogy az Arad város csatornáiból kikerülő szennyvízzel öntözött területeken levő kutak vizében még vegyelmezés útján sem volt fertőző anyagnak a nyoma sem kimutatható és ezek vizétől betegség ki nem ütött.

A német természetkutatók és orvosok Drezdában tartott 79-ik gyűlésének állatgyógyosztályában dr. Th. Kasperek előadásában a következőket mondta a talajba mesterségesen juttatott fertőző baktériumok működésére nézve:

a) A sértetlen felületű növénybe sem baktérium, sem toxin (baktériumok váladéka) be nem hatol.

b) Sértett szövetbe mesterségesen vezetett emberi vagy állati pathogen baktériumok csakhamar elpusztulnak.

c) Ha toxinnal vagy más szerves méreggel a talajt megöntözzük, ha a növény valamit fel is vesz, de vegyi és biológiai úton ki lehet mutatni, hogy az ott igen rövid idő alatt megsemmisül.

De szabadjon a napfény és a földszűrők baktériumölő hatására is utalnom. A Dunába megy Bécs, Pozsony, Vác és még több város és község összes szennyvize akkor is, ha ama városokban veszélyes járvány dül és vizét, amelyet egyszerű földrétegen szűrnek csak át (sok év óta ugyanazon földrétegen), Budapest lakossága jóízűen fogyasztja és nem lett tőle soha senki beteg.

Érdekes és teljesen megbízható adattal szolgál idevonatkozólag dr. Miche lipcei egyetemi tanár, amidőn székfoglaló értekezésében a többi között előadta kísérleteinek eredményét, amelyek

6. ábra. Munkások lakóháza. Az 1896. évi orsz. kiállításon volt „Székelyház”. Most a 3-ik helyén áll. Mostani helyén egy törökbálinti közönséges paraszt ács állította össze. Ennél sokkal egyszerűbb szétszedhető és ismét könnyen összeállítható házakat kellene szerkeszteni a bolgárosan dolgozó magyarok számára.

szerint 1 gramm földben 10—40 millió talajbaktérium van közel a felszín alatt, míg ellenben 5 méter mélységben már egy sincs, zárt helyen 10 liter levegőben 20—110 bakteriumot talált, míg a szabadban ugyanannyi levegőben csak 1—5-öt. Ugyanő említi, hogy a Münster városon keresztül haladó Aa-folyóban a város felett 600, a város alatt pedig 500.000 bakteriumot talált 1 cm³ vízben.

Ebből is láthatjuk, hogy a baktériumok csak ott tartózkodnak tömegesen, ahol a táplálkozásukra szükséges korhadó szerves anyagot fellelik, ezek okozzák tehát azt is, hogy a házi szemétbe belekerülő szerves termékek: rothadó növényi részek, szárnyasok zsigerrészei, csontok stb. stb. a földbe jutva szagot nem árasztanak és ez szolgál magyarázatul arra is, miért használhatók fel ivóvízüil azon folyók vizei is, amelyekbe sok népes város összes csatornája torkollik és összes szemetjét behordják.

Ezen alapon indulva nem tartom lehetségesnek azt az állítást sem, hogy ragályos betegségeket a kutak vagy vízvezetékek vize terjesztené, mert ha ez igaz lenne, akkor ezen kórnak állandónak kellene lenni. Nem tagadom ugyan, hogy kerülhet ezekbe is a patogén baktériumokból, de ott csakhamar el is pusztulnak. Hajlandóbb vagyok azt hinni, hogy ezek azalatt kerültek a levegővel a vízbe, amíg a laboratóriumba vitettek vagy a megfigyelés tartama alatt.

A Berlin melletti úgynevezett Rieselfelder-ekre vezetik Berlin összes csatornáinak minden szennytartalmát és mégis üde növényélet van ott, senki ezen anyagtól még fertőző bajt nem kapott. Mint valami fekete — mondjuk kávézaccz — 10—15 centiméternyi vastagon fedte a talajt és alig pár centiméternyi mélységben a talajból mint kristálytisztá víz jön ki és visszafolyik Berlinbe a nyílt vízvezetők öblögetésére. Olyan bőven van itt ezen anyag, hogyha csak egy parányi fertőző ereje lenne, a nagytömegű élelmiszertől, amely úgyszólván ebben terem, már népeknek kellett volna elpusztulniok.

De ne utazzunk olyan messzire, itt van közelünkben Kispeszt község, ennek határába viszik Budapest összes szemetjét, ott villanyos erővel hajtott szelelő rostákra teszik, hogy a netán benne levő milliárd baktérium a szellő szárnyán száguldhasson tova és mégis — csudák csudája — még él Kispesten ma is eleven ember, sőt élnek, egészségesek és fertőző bajt nem kaptak azok az emberek sem, akik nyakig dolgoznak ebben a szemétben, akik ennek porától sűrű levegőt szíznak napról-napra, hétről-hétre.

De szép fővárosunk majdnem egészen nem-e a régi szemétdombokra épült?

Ezerszer, meg százezerszer veszélyesebb ebben a tekintetben a budapesti lakásokban a milliárdokra elszaporodott poloska, amelyek a fertőző baktériumokkal bőven elegyedett emberi vért még azon melegen, ép életerőben, juttatják más embertársunkba; ezekre mégsem kiáltanak orvosaink gyilkos halált, kötelező szigorú írtást! Pedig de kellene!

Erről a kérdésről köteteket lehetne írni és bizonyítani, hogy *ezen az úton (a háziszeméttel) járványos betegség nem terjed és még sohasem is terjedt*. Éppen azért igen nagy kár volna ezt megsemmisíteni, vagy mint feltöltésre megfelelő anyagot mellőzni. *Mintegy 2—3 ezer kat. holdat lehetne a fővárosból kikerülő szeméttel évenként megtrágyázni és vele a földet bőven termő és életet tömegben ontó talajjá tenni*. De nemcsak mint trágya és feltöltő anyag, még más tekintetben is haszná lenne ebből a fővárosnak.

Amíg ma az összes szemetet az Üllői-úton viszik végig Kispeszt alá a városi fogatok és egy-egy fogat (ami évenként közel 2000 koronába kerül) alig fordul naponként egyet vagy másfelet, addig, ha ezen anyagot a közelebbi földekre hordanák (télen pusztán feltöltésre, nyáron trágyának), négyet, sőt ötöt is fordulnának, tehát a mainál majdnem felével kevesebb fogatra lenne a városnak szüksége, vagy ha ezen trágyát a város periferiáira hordanák szét, onnét a termelők szép pénzen vásárolnák meg.

Ezen házilag történő szállításon kívül a városi telepről a Kispeszt határában levő kezelési telepig való szállításért is a vállalkozó cégnek tetemes összeget fizet a főváros, annyit bizonyára, amennyibe a szemétnek osztályozása kerül és a szemétből külön-külön kiszedett üveg, fém, csont, rongy, papíros, ezüstkanál, nem ritkán ékszer, a külföldi pénzzel dolgozó vállalkozóknak már úgyszólván tiszta haszna, amelylyel tehát ismét csak a külföldet gazdagítjuk. Természetesnek tartom, hogy ezek a vállalkozók a háziszemétnek általam javasolt módon való felhasználását teljes erővel ellenezni fogják.

Ha igen tisztelt gazdatársaim közül valaki a fáradságot nem resteli és kimegy Kispestre a Cséry-féle szemétfeldolgozó-telepre, látni fogja azt a nagy, talán 30—40 méter magas hegyet, amely javarészt értékes trágyaanyag és ebből a hegyből a nyári évadban száz meg száz lángnyelv (amely a magafelmelegedés folytán származik) öltöget feléje, mintha csúfolná balgaságunkat, hogy ezt az értékes anyagot így megsemmisülni hagyjuk. Mert ezt a vállalkozó egyáltalán nem szállítja, csupán két- vagy háromféle föld-nemű rostaaljat és az utcái lótrágyát, amelyet emberi trágyával elegyít. Ezen utóbbi anyag feltétlenül jó trágya, de e között is annyi az utcái por és ez oly súlyt kölcsönöz neki, hogy nem tudom, vajjon az ezen trágyával elért terméstöbblet, kivált ha nagyobb távolságra, 80—100 kilométerre szállítjuk, felér-e a szállítás költségeivel?

Hogy pedig az orvos urakat is megnyugtassam, ezen szemétnek trágyául való használatát olyképen kontemplálom, hogy az erre a célra kijelölt földekre a háziszemét 25—30 cm vastagon teríttetnék el évenként. Ez összeszántandó lenne az alsó, természetes talajjal és azonnal művelés alá volna veendő bő öntözéssel kapcsolatos kerti termesztésre. Ilyen módon a talaj 6—8 év alatt mintegy egy méternyi magasra feltöltődne és emellett teremne holdankint rajta 1500—2000 korona értékű élelmiszer.

A gyakori megmunkálás folytán, de még inkább a téli fagy közreműködése következtében a háziszemétben levő vegyes anyag különválnak és fajsúly szerinti sorrendbe külön rétegekre oszlik. Legalulra kerülnek a nagyobb fajsúlyúak (föld, fém, üveg), míg a könnyebb, szerves származású anyagok mindig felül maradnak és táplálékkul szolgálnak a milliárdokban jelenlevő baktériumoknak és velük az ott természetű növényeknek. Eszerint a talaj mélyebb részében semmi korhadó anyag nincs, tehát onnét esetleg káros erjedési termékek nem származhatnak, a felső rétegbe kerülő szerves anyag pedig már pár hét alatt elkorhad és emellett semmi szagot nem áraszt és az egészségre teljesen ártalmatlan humuszsza válik. Az ilyen módon való feltöltés tehát, amíg teljesen ártalmatlan, addig vele igen nagy összeget takarítanánk meg és nem drágítanánk a más módon való feltöltéssel szerfelett a telket és nem is lennének az építetők kényszerítve elviselhetetlenségig emelni a lakásbéreket.

Ha a tulajdonosok telkeiket erre a célra ingyen engednék is át a fővárosnak, 6—8 év alatt talán elveszítenének az itt szokásos hasznobérek szerint 250—300 korona hasznobért, de ezzel szemben, ha csak egy méternyire emeltetnék is ezen idő alatt a talaj, egy hold föld (mert egy köbméter feltöltés mintegy 2 koronába kerül) közel 12.000 koronával emelkednék értékében. Kiválóan alkalmas lenne erre a célra a Felsőes uralkodó család alapítványi birtokaihoz tartozó és Albertfalva és Budafok határában elterülő és jobbára árteret képező terület, amely ilyen módon közel 2 millió korona értékkel emelkednék és emellett a mainál háromszorta több hasznobért is jövedelmezne.

Hogy azonban ezekre a célokra a háziszemét alkalmas legyen, ezt előbb olyanná is kell tenni, ami sok munkából éppen nem állana.

El kellene rendelni és szigorúan betartani, hogy a lakóházakban ne szabadjon az erjedésre és trágyázásra alkalmas háziszemét közé keverni üveget, fémet és cserepet, hanem ezek külön volnának elhelyezendőek és időnkint külön elszállítandók. Ezzel elérhetnék az, hogy egyfelől a háziszemét alkalmasabb trágyaanyag lenne, másfelől pedig a kiválasztott üveg (métermázsája 5 kor.), fém a $q = 5-6$ koronán volna értékesíthető, ami a város területén csak egy év alatt is magas összegre rúgna. Hogy ez nem kivihetetlen, mutatja az, hogy annakelőtte ezen anyagokat a cselédség összegyűjtötte és handlénak eladta. (Még ma is a fülembé cseng a kiabálásuk: Fetzen, Beine, Glasscherben!) Ilyen módon nem egy szegény cselédleány gyűjtötte össze kelengyéjét. Ha ez lehetett akkor, miért ne lehetne ez ma, amikor erre sokkal nagyobb a szükség, amikor erre egyenesen reá vagyunk kényszerülve.

Ilyen irányú természetlssel kísérletet tettem mintegy 20 szekér városi szeméttel és igen kedvező eredményt értem el. Termé-

szetesen, mielőtt ennek nagyban való alkalmazásához fognánk, további kísérletek lennének teendők. De ne hívjon erre a célra össze a főváros nagyszabású ankétet, mert minden legkisebb rosszindulat nélkül mondhatom, hogy valahányszor ilyen ankét összehívásáról hallok, mindig eszembe jut az a deák koromban tanult latin mondás: „Et parturiunt montes” stb., vagy hogy magyarul mondjam: „és nemzének a hegyek és született nevetéses kicsiny egérke.” Azt tapasztaltam, ahol világos és tiszta a dolog, ott erre szükség nincs, ez jobbára csak a vezető körök szegénységi bizonyítványa. Van a városnak sok okos, a város érdeket szíven viselő tisztviselője, bízson meg ezek közül néhányat és lelkiismeretesen, minden zaj nélkül elvégezhetik mintegy házilag és anélkül, hogy a városnak tetemesb költségébe kerülne ez a kísérlet.

4. Egyik legfontosabb pontjához értem előadásomnak, amidőn az értékesítés kérdését óhajtom tárgyalni, amelynél már bevezetőleg előrebocsájtom, hogy jóval könnyebb termelni, mint jól értékesíteni, mert ennél sokszor egy pillanatnyi figyelmetlenség elég, hogy a hosszas fáradsággal és nagy költséggel termelt árút fele áron, vagy annál is rosszabbul adjuk, elpocsékoljuk verejtékes munkánk értékét. Az elárúsítás tényének ezen nagy fontossága indokoltá tenné, hogy termelőink ezen nagy horderejű cselekvést több figyelemre méltatnák és közegeiket erre alkalmas módon betanítanák, ami főképpen ennél a könnyen romló és terimés árúnál kiválóan nagy súlylyal bír. Ezen a téren való járatlansága a termelőnek az oka annak, hogy hazai kitűnő minőségű terményeinken potom áron adunk túl és csak kis idő múlva a miénknél sokkal silányabb külföldi terményt háromszoros áron fizetünk meg. Fényesen illusztrálja ezen a téren való éhhetetlenségünket az, hogy pl. az idei jó gyümölcsstermő évben elsőrendű gyümölcsünkkel úgyszólván sertéseket etettünk, mégis október, november hónapokban az egész budapesti piacot a silány stájer-gyümölcs dominálta és uralja ma is; vagy mit keres piacunkon az egyiptomi hagyma, az ausztráliai alma, az osztrák burgonya, a szerb csirke és serteshús, mikor mi mindezt a legelső minőségben termelhetjük és elláthatnók igen kedvező termelési viszonyaink folytán az egész szükségletünket, sőt kiviteli feleslegnek is kellene bőven maradni.

Sokszoros tapasztalat bizonyítja azt, hogy terimés árúknál a piacra való előkészítés, fuvarozási és eladási költség igen gyakran többre kerül az összes termesztési költségnél, sőt akár milyen furcsán is hangozzék, elég gyakran a teljes értéket emészti fel. Ez okból az értékesítés feltételeit figyelmen kívül hagyni nem szabad és azt mint legelsőrangú kérdést egy pillanatig sem szabad szem elől téveszteni, annál is inkább, mert a mindinkább tökéletesedő és fejlődő közlekedési eszközök, amelyek behálózák immár az összes világrészek minden táját, újabb területeket (szűzföldeket) vonnak

a kultúra alá; ezek, mert sokkal kisebb termesztési költséggel dolgoznak (olcsó, igénytelen munkás, kevés vagy semmi adó és közköltség stb.), igen veszélyes ellenségeinkké válnak; szemlélhetjük ezt mi is évenként az ausztráliai alma, egyiptomi hagyma, tuniszi ananász stb. alakjában a budapesti vásárcsarnokokban is.

Éppen ezért igen lényeges fontosságú, hogy a termelőhely lehetőleg a piacához közel legyen, vagy ami még a legjobb, hogy a fogyasztó közvetlen magáról a termelés helyéről fedezze szükségletét. *Ebben van egyik fő jelentősége a bolgáros kertészkedésnek.*

Igen szembetűnő adatokkal szolgálhatok arra nézve, mily hátránynyal jár az, ha a termelőhely a piactól nagyon távol esik. A 31. oldalon bemutatott táblázat adatait közvetlen a magyar és a bolgár termesztők 1908. évi működéséből, illetve annak pontos megfigyeléséből merítettem, tehát pozitív adatok.

Ezen adatok szerint az úgyszólván ugyanannyi munkával járó termesztésnél egyforma nagyságú terület után a magyar termelő csak 253 koronát, míg a bolgár 1312 koronát, *tehát 1059 koronával többet vesz be a bolgár.* Igen kétem, hogy rendszeres megmunkálás mellett a magyar kertésznek a 253 koronából feleslege maradna, mert abban az esetben is, ha a magyar kertész öntöz — mert csak így számíthatunk 180 q termésátlagot — ez az elégtelen és tökéletlen öntözés is annyi költségébe és munkájába kerül, mint a tökéletes bolgár munka. *Ebben van az egyik oka, igen tisztelt gazdatársaim, annak, hogy a magyar termelő konyhakertészettel nem foglalkozik, mert gyümölcsét nem látta, mert a termelés helytelenségére eddig nem figyelmeztette őket senki;* dolgozik ugyanúgy és ugyanazt, amit a bolgár és míg a magyar nyomorog mellette és vándorol Amerikába, addig a bolgár vagyonosodik és ma már alig van érdeme-sebb község, ahol a bolgár le nem telepedett volna. Nem elég nekünk a hatalmas szláv gyűrű, amely országunkat mindinkább fenyegetőleg övezi, kell még minden faluba egy-egy szláv őrszem — a bolgár — hogy alkalomadtán segítsen bennünket kituszkolni az őseink vérével szerzett földről.

De nemcsak a távolsági viszonylat, hanem a budapesti vásár-rendtartás is módfelett kedvez a bolgárrendszerű kertészkedésnek.

Méltóztatnak tudomással bírni arról, hogy a budapesti piacon külön megszabott helye van az egyes élelmiszereknek, másutt árulják a gyümölcsöt, a zöldséget, a tejet, és ismét másutt a húst, az eleven csirkét, libát stb. stb.

A magyar termelő, mert a hazához van kötve, együtt él feleségével és gyermekeivel, nem dolgozhat egészen úgy, mint a bolgár, hanem ha figyelmét felhívnák, még tökéletesebb módon és jobban jövedelmező munkálkodást is végezne akkor, ha a bolgáros rendszert állattartással, virág- stb. termesztéssel kapcsolatosan üzné; mert egy népes családból mindenre akad munkaeő és a változatosabb termesztéssel bizonyos állandó jellegű lesz a jövedelem.

Összehasonlító értékesítési kimutatás

egy főthi (Pest m.) magyar termelő és egy lágymányosi (buda-pesti határ) bolgár kertész értékesítése között egy kat. hold para-dicsom-termésről.

Fóthvidéki magyar	Pénz		Budapest-lágymányosi bolgár (budai rész)	Pénz	
	K	f.		K	f.
<p>Termel egy kat. holdon átlag, mert rendszeres öntözése nincs, <i>legfeljebb 180 q-át</i>. Ha egy keddi hetivásárra jön Budapestre, hogy jó árusító helyet kapjon, akkor hazulról indul hétfőn délután, de lova már hétfőn reggeltől nem dolgozik. — Budapestre ér az esti órákban és lovaival együtt piacon áll kedden délelőtt 10 óráig, ekkor előbb etet és indul haza. Tehát egy fuvar szállítása, amelyen 60 puttony paradicsom volt, à 12 kilóval, 8 q-át hozott, két teljes fuvarnapot vett igénybe. Egy fuvarnap, az éjjeli álldogálást is beszámítva, à 10 kor. Két fuvarnap tehát 20 kor. Bevesz a 8 q terményért (mert jobbra ismételdónak adja el: egy puttonyt 40–60 fillérért) à kg. 4 fillér = 32 K-t. Ebből levonva a fuvart, helypénzt és egyéb költséget,</p> <p style="text-align: right;">21 "</p>			<p>Termel egy kat. holdon rendszeres öntözéssel átlag <i>legkevesebb 230 métermázsát</i>. A keddi hetivásárra kedden reggel 3 órakor indul, mert jó az út és közel van a piac, 15 q teherrel. Lerakodik és már reggel 9 órára <i>trágyát visz egyúttal</i> haza, otthon van és kis pihentetés után folytatja munkáját. Tehát $\frac{1}{2}$ fuvarnap alatt piacra vitt 15 q paradicsomot és haza egy szekér trágyát, tehát a paradicsomra csak $\frac{1}{4}$ fuvarnap, à 10 K, 2 K 50 fill. esik.</p> <p>Bevétel, mert kilóra és nem puttonnyal és ezenkívül kicsibe adja el: $15 \text{ q } \text{à } 6 \text{ K} = 90\text{—} \text{K}$ kiadása 2'50 "</p>		
<i>Egy fuvarrét kap tisztán</i>	11	—	<i>Egy fuvar terményért kap tisztán</i>	87	50
A 180 q termést 23 fuvarral hozza be, összes tiszta bevétele tehát	253	—	A 230 q terményt be-hozza 15 fuvarral, összes tiszta bevétele tehát	1312	—
			<i>Esik a bolgár javára terméstöbblet és fuvardíj-megtakarítás címén</i>	1059	—
180 q fuvarköltsége	460	—	230 q fuvarköltsége	37	50
Egy métermázsára esik szállítási költség	2	55	Egy métermázsára eső szállítási költség	—	16

Ámde ezt a főváros vásár rendtartása merőben lehetetlenné teszi. Mert az ilyen termelőnek nincs az év minden napján egynemű terményből egész kocsi rakománya, amivel piacra jönnie érdemes volna, hanem hozna egy kocsin, főképpen a téli hónapokban azt, amiye éppen van: gyümölcsöt, zöldséget, tejet, vaját, csirkét, esetleg pár köteg gyújtófát stb. stb. Ilyen vegyes rakománnyal ma már a vámnál nehézségei vannak, a piacon pedig ahányfélet behoz, annyifelé kellene árúsítania, egy kocsi teher eladásához csak nem küldhet a termelő, aki esetleg kisebb földbirtokos, öt-hat elárúsító egyént, akik költsége teljesen felemésztené a termények értékét. Ennek folytán teljesen ki van szolgáltatva a magyar termelő az ismételadók önkényének, akiknek révén pár perc alatt 50—200%-al drágul az élelmiszer. Ebben a körülményben leli magyarázatát, hogy a főváros közvetlen közelében, illetve a város határában levő földek csak primitív mezőgazdasági termelésre vannak használva, vagy éppen éveken át paragon hevernek, amelyek pedig itt haszonbérbe sokkal olcsóbban kaphatók, 30—60 koronáért (én 30 koronát fizettem egy kat. holdért), mint sok máshol országunk távoli részein.

Ezen a bajon pedig nagyon könnyen lehetne segíteni és ezzel az élelmiszerek árát tetemesen leszállítani, úgy azonban, hogy emellett a termelőnek is megmaradna a tisztességes haszna a következő két módon:

a) A székesfőváros hatóságának meg kellene engedni, hogy az ilyen vegyes élelmiszereket tartalmazó kocsik a vásárterek bizonyos kijelölt helyein árúsihassanak, de ne csak itt, hanem jelöljenek ki ilyen helyet éppen úgy, mint a bérkocsiknak, a város legnépesebb helyein, pl. a Kossuth Lajos-, Váci- és Fürdő-utcákban, a körutakon stb. stb. Ezek itt áruljanak reggeli 5 órától 7 óráig. Mire pedig a kényesebb közönség előbújik és rohan üzletbe, hivatalba, akkorra ezeknek már semmi nyoma, de ha egyesek még ott volnának is, a parasztllovak ganaja sem lévén bűdösebb, mint a gummirádleresé, pár perczig talán a pesti közönség ezt is elszívlelhetné, kárpótlásul ama nagy haszonért, amely ezen intézkedésből reája háramolnék. Ugyanis ilyen árúsítás esetén az a háziasszony, aki nem lusta és szíven viseli családjá vagyoni érdekeit (hej, pedig de nagy szükség van rá!), felkel és csak háziruhában (akár fűző nélkül) lemegy, pár percz alatt olcsón bevásárol, megtakarít vele igen sok időt, tetemes „kosárpénzt” és utiköltséget a csarnokig és szállítási költséget ismét haza. Hogy csak egyetlen példára hivatkozzam, amidőn ősszel a paradicsombefőzés ideje van, kimegy a piacra és megveszi az egy család részére szükséges 50—100 kg paradicsomot 3—6 koronáért és a hazaszállító egy- vagy kétfogatúnak vagy hordárnak fizet érte majdnem ugyanannyit, holott az előbb említett módon olcsóbban venné és a termelő, illetve eladó, díjtalanul szállítaná azt a lakásra. Ezen jelenség ismétlődik a burgonya, a káposzta, a gyümölcs stb. beszerzésekor.

Nem vindikálom magamnak ezen zseniális gondolatot, testet öltve láttam ezt Bécsben a Grabenen (megfelel a mi Kossuth Lajos-utcánknek) az úgynevezett Nachtmarkton (éjjeli vásár), amikor pár év előtt Mauthner Ödön magkereskedő úr bőkezűségéből egy tanulmányúton lehettem. *Nem látom be annak okát, hogy ami „lehet Bécsben“, miért volna az „lehetetlen Budapesten“.*

Hogy pedig az orvos urak aggálya is eloszlattassék és a közegészségrendőri követelményeknek is elég legyen téve, a behozott összes élelmiszer már a belépő vámoknál lenne megvizsgálendő és a meg nem felelő árú (éretlen vagy romlott gyümölcs, rothadó zöldség, hamisított tej, beteg baromfi, szagos hús stb. stb.) onnét volna visszautasítandó. Ez sem az eladóra, sem a vevőre nem lenne oly sérelmes, mint a mai elkobzási rendszer.

Az eladóra nem, mert a kifogásolt árút visszavihetné és fel-takarmányozhatná, míg azt ma teljesen megsemmisítik, nem veszténé így el a megfizetett vámot és helypénzt és a drága időt, hanem megfordulna és menne haza.

A vevőre pedig még sokkalta kedvezőbb lenne, mert minden árú, mindennap feltétlenül vizsgálat alá kerülne. Ma házhoz vihet az eladó annyi romlott élelmiszert, mérges gombát, amennyit akar, annyi hamisított tejet, tejfelt vagy vaját, amennyi neki tetszik, mert ezen termények egyrésze csak a vásárcsarnokokban vagy vásártéren lesz vizsgálva, az, amit házakban adnak el közvetlenül, vizsgálva egyáltalán nem lesz. A tejtermékeket vizsgálják ugyan néha-néha a város belépő helyein, de mert ez csak időnkint és nem mindennap történik, hiába a büntetés, mégis igen sok hamisított és egészségtelen élelmiszert hoznak be, mert ha egyszer-egyszer megcsípnek és büntetnek is egyet-egyet, behoz ugyanilyet máskor százszor, amin az esetleges büntetéspénz megtérül, vagy ami a „kis ülés“-ért is bőven kárpótol.

Ezen javasolt intézkedés folyományakép létesülnének a főváros határában, vagy a legközelebbi községekben termelő szövetkezetek, melyek összerakható házukkal az egyik bérlet leteltével átvándorolnának a másikra. Minden bérkaszárnynak lenne egy rendesen szállító „János bácsija“, aki mindennap személyesen hozná be a tejet, óvakodnék a hamisítástól azért is, mert a vámnál feltétlenül vizsgálat alá kerül, de meg azért is, mert akadna nem egy harcias természetű háziasszony vagy szakácsné, aki pofon öntené a vizezett tejjel; másrésről pedig megrendelnék ennél előre a jövő évi paradicsom-, burgonya- stb. szükségletet; a háziasszonyoknak ezek beszerzése gondot nem okoz, a termelő is nyugodt, mert biztos vevője van, aki ha esetleg szükséges, némi előleggel is segít a termelő szorult helyzetén és nem lesz kénytelen uzsorakölcsönt venni.

Ugyancsak kifogásolandó a budapesti vásárcsarnok intézmény is annak mai formájában. Egyedül a központi vásárcsarnokba szállíthatók kedvezményes vasúti díjtétel mellett élelmiszerek.

A vásárcsarnoki rendtartás mellett ez mind csakis ismételadók kezébe kerülhet, megdrágul, de ezekhez is gyakran olyan tömegben érkezik, hogy az eladó alig-alig tud rajta túladni, potom áron kerül az ismételadó kezébe, úgy hogy a termelő alig kap érte valamit, a fogyasztó mégis drágán veszi. Ez az árútorlódás volt az oka a „Mezőgazdák Vásárcsarnok Ellátók Szövetkezete” kivonulásának a csarnokból, mert ennek ellensúlyozására intézkedésük, illetve szervezetük nem volt. Ez okozza azután azt is, hogy falusi termelő akárhányszor majdnem ingyen adja át az ismételadónak terményét, hogy csak ne kelljen lovastul együtt még egy napot az árúsítással vesztegetnie. Ezen gyakori árútorlódás okozta azt is, hogy mi, helybeli termelők, sokszor a közeli falvakba viszzük terményeinket, mert ott jobban adható el, mint Budapesten. Én a paradicsomot jórészt Tárnokon (Fehér megye) adtam el a múlt nyáron, kilogrammonként 14 filléren, amikor ára a budapesti piacon 6 fillér volt. Mikor itt 3 fillérért lehetett kapni, én Nagykárolyba szállítottam és ott 12 fillérért adtam el és a paradicsoméért így mégis 6 fillér tisztán maradt.

Ezen központosítás káros kihatással van a többi vásárcsarnokra is, mert ha méltóztatnak a központi vásárcsarnok reggeli forgalmát figyelemmel kísélni, látni fognak ott sok megrakott társzekeret (stráfkocsit) telerakva kosarakban, zsákokban stb. levő élelmiszerekkel, erre rátelepszik az összes rajtalevő élelmiszerrel számban és súlyban több kofa és végigkocsikáznak a városon a fiókcsarnokokig.

Tisztelettel kérdezem, ingyen teszik-e ezt a munkát és költséget, avagy a vevővel többszörösen fizettetik meg? Úgy vélem erre a kérdésre felelnem nem kell! Most, amikor a Központi vásárcsarnoknak több százezer korona költséggel való kibővítéséről van szó, tekintettel erre, de még ezen vásárcsarnok többféle hiányosságára: nem lenne-e jobb a város több pontján, a vasútállomásokon olyan csarnokokat építeni, ahova a vasút közvetlen szállítanak be szintén kedvezményes díjtételekkel az árút? Nem lenne ez egészségesebb áralakulásra kedvezőbb, avagy nem lenne-e ez a lakosságra is kényelmesebb és hasznosabb? Mindeme kérdésekre bizvást felelhetünk igennel!

Nem lenne e jobb, ha ezeket a csarnokokat egyszerűbben, gyakorlatiasabban és olcsóbban építenék, nem pedig olyan drága épületet emelnének, ami még templomnak is túlságos szép, de amelynek úrtartalma vajmi kevésbé van mégis hihasználva.

Olyan csarnokokat kellene építeni két-három emeletesre, ahova a közönséget lift vinné fel egy két fillérért a legfelső emeletre, ahonnét kényelmesen lefelé sétálva átnézne ott mindent. Ma a gyalgó emeletekre úgyszólván bottal kell kergetni az eladót, mert tudja jól, hogy oda a vevők nem igen szívesen mennek fel.

Ha egy-egy emelet 5—6 méter magas lenne és azt szegecselt vasoszlopok tartanák és ezen oszlopok mindegyike egyúttal

egy-egy szellőző akna is lenne, amelyek fent a padláson alkalmas módon összekötve mechanikai szellőzőbe végződnének; jobb lenne a csarnok levegője mint ma, a beépített terület jól ki lenne használva és ennek folytán jövedelmezne (még ha egy-két ívlámpa égne is nappal) és nem lenne az a botrányos állapot, ami minden egészségi és izletességi követelménynek arczulcspása, hogy közvetlen egymás mellett árúsítják a tejtermékeket és a bűdös halat, a gyümölcsöt és a kellemetlen szagú nyershúst, amely kellemetlen szagot pedig, — köztudott dolog, — tej és gyümölcs mohón vesz magába!

Nem egyéb a mai központi vásárcsarnok szabadalmazott boltoknál, ahová, mert nem szívesen megy oda a termelő: pékboltokat, hentesboltokat, mészárszékeket, iparcikkeket áruló boltokat, virágárusboltokat stbit nyitottak, amelyek egészségtelen (szabadalmazott) konkurrenciái a városban levő hasonnemű és sok adót fizető üzleteknek.

A vásárcsarnoknak nem kellene egyébnek lenni, mint a szerte lakó termelő vagy a vidékről szállító nagykereskedő, valamint a fogyasztók és az ismételadók találkozó helyének. Másodkézből vásárló, avagy kicsibe áruló boltosnak (nevezzék azt bár kofának is), ott helye nincs. Van gyümölcs-, zöldség-, tejkereskedő, valamint pék, hentes elég a városban szerteszét, a lakosság legnagyobb része úgyis ezeknél szerzi be szükségletét. Felesleges volna ez kivált akkor, ha a termelők az általam javasolt módon kocsiról árusíthatnának. A mai Központi Vásárcsarnok az egész síkban emeletesre lenne átalakítandó, alul lenne a hús, hal és baromfi, fent a tejtermékek, zöldség, gyümölcs stb. Déligyümölcs és virág az emeletekről kitelepítendő lenne, akkor ez a csarnok még hosszú ideig megfelelne rendeltetésének.

Mivel minden adózó polgárnak egyenlő jogavan, mit is tenne a főváros hatósága, ha minden városi boltos, pék, hentes stb. a Központi Vásárcsarnokban is kérne, illetve követelne árusító helyet? Azt hiszem eléggé indokolt volt a budai részek egészséges gondolkozású lakóinak felszólalása, amikor a tabáni vásárcsarnok fellállítása ellen tiltakoztak.

Igen nagy kérdés az is, vajjon a főváros háztartására nézve is jövedelmező befektetést képeznek-e a vásárcsarnokok? Csak egy pillantást kell odavetnünk és bátran állíthatjuk, hogy nem. Kimutat ugyan a vásárcsarnokok igazgatósága mintegy 4% kamatoztatást, ebbe azonban bele van foglalva a vásárcsarnoktalan dunapartok és idénypiaczok bevétele is, ahol pedig a csarnoki adásvétel zöme bonyolódik le és ahol a vásárcsarnokok nagyobb dicsőségére vaggonszámra vehetjük ma is a külföldről származó és *megfagyott* gyümölcsöt stb., amely jövedelmezőségbe bele van tudva még a házalási díjakból befolyó összeg is, amihez pedig a vásárcsarnoknak magának vajmi kevés a köze. Nehéz volna tehát ezek ellenében igazolni azt, miért is van mai formájában a köz-

ponti vásárcsarnok a város szélén (talán a kis, alig $\frac{2}{10}$ rész vízi úton való szállítás miatt) és miért is van egyáltalán?

Ha pedig rendeltetésének nem felel meg, miért akarják azt még kibővíteni is?

5. Elérkeztem előadásom utolsó pontjához, a *munkáskérdés-hez*. Az élelmiszerek termesztéséhez szakértelem, némi tőke és kitartó, szorgalmas munka kell.

Amint már korábban is említettem, nem csak a laikusok, de még szakkörök és tekintélyes szakemberek is egyhangulag vallják, hogy ezen a téren a magyar ember sohasem fog nevezetesebb szerepet játszani, sohasem lesz arra képes, amire a bolgár termelő!

Ha nem hangzottak volna el ezen szavak czáfolatlanul az ország leghatalmasabb szakegyesületében, ahol véleményemmel úgyszólván egyedül maradtam, de így végtelennül kell csodálkoznom azon, hogy egy ilyen tekintélyes testület hallgatagon ugyan, de világosan, érthetőn kimondja, hogy a bolgár termesztők nélkül mi meg sem élhetünk!

És vajjon miért? Kell-e ehhez a foglalkozáshoz valami rendkívüli észbeli adomány vagy valami igen különleges tudás és vajjon ezen képességek a bolgár kertésszel már véleszülettek-e? Dehogy, olyan egyszerűen oldható meg ez a kérdés, hogy ezen megoldási módot talán azért nem vettük eddig észre, mert közelebb volt a szemünkhöz, mint aminő szemünk rendes látótávolsága. Tudása megvan ehhez minden magyar gazdaaszonynak, aki a termesztés ezen ágával csak egy kevéssé is törődik, annál inkább tudják és értik ezt és pedig a bolgároknál fokozottabb mértékben hivatásos konyhakertészeink. Hisz a bolgárok is ezektől tanulták és tanulják ma is, amit tudnak. Élénken emlékezem vissza gyermekkoromra, amidőn kedvencz játéktárgyunk a bolgárok öntöző kereke volt; akkor még a bolgár kertész tökön és ugorkán kívül mást alig termesztett. Itt sajátították el nálunk idővel a káposztafélék és a gyökérfélék, sárgarépa, petrezselyem, a hagyma, paprika termesztését. Itt tanulták meg a melegágyakkal való bánást. Egész a legújabb időkig nem is termeltek mást. Pár évvel ezelőtt kezdtek csak a kárfiolt termesztetni, egy-két évvel ezelőtt a salátát, az idén láttam őket először téli salátát, labodát, és virágpalántát is termesztetni, sőt az idei Mindenszentek napján a kerepesi-úti temetőben már krizantémumot is árultak, azt azonban nem kutattam, bizományba-e avagy saját termesztményüket. Ehhez a magyar embert éppen úgy ki lehet nevelni, amint kinevelődött a bolgár. Hisz a tudást illetőleg a bolgár csupán néhány fogásban, *de ebben aztán alaposan* túlszárnyalja a hazai termelőket; ezek: 1. Hogy csak közvetlen a fogyasztási helyek közelében termel, amivel igen sok szállítási és eladási költséget takarít meg, amint azt előbb kimutattam. 2. Bőségesen használ jó vizet és ezzel olcsón öntöz és állandósítja bevételeit, kivált uralkodó szárazság esetén igen nagy jövedelemre tesz szert, nagy tömeget, szemre tetszetős

anyagot termel a minőség rovására és ennek folytán jobban is értékesíti. 3. Az ő bakhátas rendszerű termesztési módja mellett a gyökeres növény közel 50 cm mélyen lazított talajba kerül, ennél fogva hosszúra és vastagra megnő és így nagy tömeget ad. 4. Eladási rendszerük a helyi viszonyoknak a legmegfelelőbb, mert terményét csak egyszer rakja kocsira és azonnal eladja. Közvetítő vasúti vagy vízi szállítást igénybe nem vesz. Egy-egy bolgár banda 8—10 helyen is árul.

Hogy miért nem volna minderre képes a magyar paraszt, ha mindezekre figyelmét felhívjuk, felfogni nem bírom, sőt mert a gyakorlás terén ennek ellenkezőjéről győződhettem meg, mindenki vel szemben tagadom. Csak tudja a magyar paraszt, hogy miért dolgozik, hogy fáradozásának meglesz a gyümölcse, éjt, nappalt nem kímél és olyan erőt fejt ki, aminőt a világ egy nemzetbeli parasztja sem. Persze a fótvidéki termelők példája nem fogja őket erre a foglalkozásra serkenteni.

Azt is mondják, hogy amellet az életmód mellett, amit a bolgár kertész folytat, magyar ember meg nem él. De minek is élne úgy, amikor lenne annyi, vagy talán több keresete, mint akárhány nagyságos úrnak. Az igaz, hogy a bolgár kertész rosszul él, mert egész éven át egy levesfélét eszik, amelybe belerak mindenféle hibás növéssű vagy sérült zöldségfélét, liszttel bekeveri (zsír nélkül) és ehhez maguk sültötte kenyérrel lakik jól, húst egész éven át alig eszik és mégis erős, ép, szinte duzzadt az egészségtől. Mert nem zabálja túl magát, könnyen mozog és nem vontatottan fog könnyű munkájához (mert sokkal könnyebb a kertész munkája, mint a mezőgazdasági munkásé erőkifejtés szempontjából, a kertésznél inkább a *kitartó*, mint az erős, nehéz munka szerepel). Ezen életmódot a bolgár főképpen azért folytatja, hogy itt valahogy ne költson, az itt keresett pénzt már hazafiságból is hazájába viszi, de meg ez az életmód az, amely őket feleségeik nélkülözésére is inkább képesíti.

Próbaképpen egy teljes hónapon át magam is éltem hasonló módon egy június hónapban, amikor úgy fizikailag, mint szellemi munkával a leginkább voltam igénybe véve, reggeli 5 óra már nem talált az ágyban és éjfél előtt ritkán pihentem le, mégsem vettem észre, hogy ezen életmód akár a szellemi, akár a fizikai teljesítés feltűnő hátrányára lett volna; arról is meggyőződtem azonban, hogy a pecsenyés, pástétomos életmód jobb ennél; azért, ha a magyar paraszt keresni is tud eleget, miért ne egyen is. Vajjon miért is él és dolgozik akkor, ha nem is eszik? A legújabb időben a bolgár kertészbandák már magyar munkásokat is alkalmaznak, 36 korona havifizetés és teljes ellátás mellett. Ha ezekkel együtt tud dolgozni a magyar paraszt, miért ne tudna önállóan is és míg így a magyar paraszt a bolgárral együtt dolgozván, az egész nyáron alig keres 300 koronát, a bolgár ezalatt annak tízszeresét is kapja. Erre lehetne igazán rámondani „vakulj

magyar"! Hogy pedig erre a foglalkozásra a magyar embernek kedve, tehetsége, szorgalma és kitartása is megvan, arról hitet tehetek, erről a gyakorlati élet mezején győződtem meg s hogy az 1909. év tavaszán ki nem került 2—3 ilyen magyar kertészbanda, hogy azután ez saját erejéből működött volna tovább, ennek oka nem a magyar paraszt, hanem, amint már említettem is, egy tollvonás.

Bizony, észszerű és fokozott munkával a mi földünkben még igen sok kincset lehet kiszednünk. Meg kell ismertetnünk azt a kis csudaeszközt, a növényt, amelynek segítségével úgyszólván egyedül vagyunk képesek a kincset kiaknázni. Felszedi gyökereivel a föld nyersanyagát, a levélbe viszi és a zöld részekbe és ott mint valami jó szakács, összekeveri azt a verőfényes nap sugarával, amint tudományosan mondják, áthasonít (asszimilál) és készen kerül ki ebből a jó ételmyszer, a gyümölcs, a főzelék és a hússal is táphatásra felérő hüvelyes termés. Meg kell tehát tanítani népünket, hogy minden tenyérnyi földet ültessen be növénynyel, mert az kincscsé válik. Ezek után igazán csodálatos, hogy azok a termelők, akik ilyen módon a legbelterjesebben foglalkoznak a nemzet javait előmozdító ezen termesztési iránnyal, akiknek 3—4 ezer növényt ismerni, életmódjuknak megfelelőleg szaporítani, gondozni és ápolni kell tudni, aki, az első nap sugar kibúvásától az utolsónak lenyugvásáig dolgozik, a kertész a társadalom részéről nem részesül abban a méltánylásban, nincs az a társadalmi állása, amit megérdemel és pedig annyival is inkább, mert a jövőben vezetés szerepre van hivatva, mert ennek kezében van a kulcs, amelylyel az anyatermészet kimeríthetlen kincsesházához hozzájutunk.

Ha az így magunk gyűjtötte kincset nem viszzük ki külföldre minden haszontalanságért, hanem összegyűjtjük, játszi könnyedséggel csinálhatjuk, vagy magától csinálódik meg az önálló magyar jegybank; de ha ehhez is külföldi tőke kell, akkor inkább hagyjuk, mert amíg ma a bankjával az egyik fülünknel fogva ránczígál bennünket Ausztria, a kölcsönt adó nemzet majd a másikat rángatja.

Üdvös működést, illetve eredményt várok az otthont mentesítő törvénytől is, mert az intenzív kerti termesztéshez nem annyira tőke (főképp nem kölcsöntőke), mint inkább szorgalmas munka kell. Ez a törvény rákényszeríti majd a földművelőt, hogy szorultságában, mert kölcsönt nem kap, ahol eddig egyet, most két kapa-vágást tegyen s ha eredményességéről meg fog győződni, nem fogja a magyar paraszt kímélni magát, nem fogja a rozsda marni a kapát.

Mielőtt előadásomat befejezném, szabadjon röviden összegez-nem az elmondottakat, hogy az ételmyszer olcsóbbodását csak úgy érhetjük el, *ha elsősorban a termelőket szaporítjuk, illetve ha a magyar munkást erre kineveljük, segítségére sietünk azzal*

hogy módot nyújtunk neki az olcsó termelésre, rendelkezésére adjuk a piacához legközelebb eső földeket, a nekünk felesleges, sőt terhes trágyát és útjába természetést és értékesítést nehezítő rendszabályokat nem állítunk, tehát közvetve hozzájárulunk ahhoz, hogy jutányosabban termelhessen, olcsóbban is fogja odaadni terményeit, mert jegyezzük meg, hogy a mezőgazdasági termelő sohasem uzsorás, ha bőven ad neki a Teremtő: olcsón adja azt át embertársainak.

Az idén például sok volt a bor, eladta 15—20 fillérért, de a korcsmárosok legnagyobb része Budapesten ma is 80 fillérért méri; ha sok a búzája, azonnal leszáll az ára és ugyanakkor mégis drágább lesz a kenyér és olcsóbbodó marhaárak mellett drágább a hús.

Talán mert egész életét az Isten igazi egyházában, a szabad természet templomában tölti, közelebb érzi magát hozzá és az így megszülemlendő léleknemesség visszatartja attól, hogy embertársai java ellen dolgozzon, mert amiként a költő mondja: Aki a virágot (a növényt) szereti, rossz ember nem lehet. Hogy tehát közremunkáljunk a jutányosabb termelés és ezzel az élelmiszerek olcsóbbá tételéhez, a következőket indítványozom:

1. *Intézzon a szakosztály megkeresést a földművelésügyi m. kir. miniszterhez, hogy a bolgárrendszerű természetést a nép között terjeszsze és létesítsen a városok közvetlen közelében olyan intenzíven dolgozó, mintegy kertileg művelt gazdaságokat, amelyek élelmiszerek természetével foglalkoznának, akiktől olcsón és friss állapotban közvetlen szerezhetné be a városi lakosság élelmiszerszükségletét.*

2. *Hívja fel a főváros hatóságának figyelmét a trágyának a termelésnél való nagy fontosságára, amelynek az élelmiszerek előállítására nagy befolyása van, hogy azt engedje át a termelőknek, ne szállíttassa drága költséggel messze vidékre, hanem a város periferiáira, ahol ahhoz a termelő könnyen juthat és hogy ezen anyag, a háziszemét, tárágyázási célokra alkalmasabb legyen, rendelje el, hogy a trágyázásnál alkalmatlan üveg, fém, cserép stb. szedessék ki és másképpen értékesíttessék és hogy éppen ezen nagy értékénél és szükségességénél fogva a szemétrágya elégetésétől álljon el és annak feltöltés céljaira való használatát is engedje meg.*

3. *Keresse meg továbbá a szakosztály a főváros hatóságát aziránt is, hogy az élelmiszereket hozó kocsikat már a belépő vámoknál vizsgáltassa meg és hogy ezen kocsik árusíthassanak minden népes utcán vagy téren az erre a célra kijelölt helyen, továbbá, hogy a központi vásárcsarnokot ne bővíttesse ki, hanem inkább építtessen olcsó, de célszerű csarnokokat más vasúti állomások mellett is, ahova szintén kedvezményes áron a vasút által közvetlenül szállíttatnának be az élelmiszerek, hogy*

így az árútorlódás és a velejáró több kellemetlenség elhárítható legyen.)*

Ezek után szabadjon még megjegyeznem, miszerint tudom nagyon jól, hogy minden ilyen újtásnak konzervatív hajlamunknál fogva sok ellenzője támad, akadnak azonban mindig lelkes férfiak, akik a közérdeket szívükön viselik, nem rettennek vissza az újtásokkal járó gondtól és fáradságtól és dülőre viszik a dolgot. Hisz a történelem is mutat fel példát arra, hogy merész újtókat meg is köveztek, eszméik később mégis diadalra jutottak és közkincsévé lettek az egész emberiségnek. Különösen nekünk, magyaroknak kell megragadnunk minden alkalmat, hogy nemzeti javainkat minél inkább öregbítsük, mert akié a vagyon, azé a hatalom (a politikában is), akié pedig a hatalom: azé az ország.

*) A szakosztály a boltárgazdálkodás terjesztését és az 1. pontban említett kertgazdaságok létesítését kívánatosnak tartja és erre felhívja a földművelésügyi m. kir. miniszter figyelmét. A városi szeméttárgya elégetésének meggátolását, valamint a vásári rendtartásnak a 3-ik pontban említett módosítását is a szakosztály helyesli és magáévá teszi; a főváros tanácsát ezen érdemben átiratilag felhívni határozza. Erre vonatkozólag részletes ismertetést közöl a „Köztelek” 1908. évi december 2-án megjelent 94. száma. A szerző.

997